

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com.tr

Web: www.uidergisi.com.tr

Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler

Yıldıray SAK*

* Yrd. Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi,
Hukuk Bölümü

Bu makaleye atıf için: Sak, Yıldıray, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 44 (Kış 2015), s. 121-153.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği’ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*’de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler

Yıldırım SAK*

ÖZET

Libya müdahalesi ve Suriye’deki iç savaş, insancıl müdahaleyi, uluslararası hukukun bu tür bir kuvvet kullanmaya izin verip vermediği anlamında, önemli bir tartışma konusu haline getirmiştir. BM’nin kuruluşundan sonra gerçekleşen müdahalelerin kuvvet kullanma yasağına insancıl temelde bir istisna yaratıp yaratmadığına ilişkin tartışmalar uluslararası hukukta bir karşılık bulamamıştır. 1990’lı yıllarda böyle bir insancıl müdahale istisnası, devletlerin uygulamaları ve öğretinin görüşleri çerçevesinde yeniden ele alınmış ve meşru insancıl müdahale ve Koruma Sorumluluğu yaklaşımları ile meseleye bir cevap aranmıştır. Bu yaklaşımların, kuvvet kullanma yasağının kapsamını ve istisnalarını belirleyen kurallar ile bağdaştığı söylenemez. Libya müdahalesi bu durumun önemli bir göstergesidir. Suriye’de devam eden iç savaş, insancıl müdahale dışında da yolların aranması gerekliliğini gündeme getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsancıl Müdahale, Koruma Sorumluluğu, Libya, Suriye.

Humanitarian Intervention in International Law and Libya Case: Lessons for Syria Today and Tomorrow

ABSTRACT

The Libya intervention and civil war in the Syria renders humanitarian intervention a crucial matter for discussion on the way whether or not international law allows this kind of use of force. After establishing of the UN, international law order does not reply in the affirmative way to the discussion about humanitarian interventions as a new exception to the prohibition of the use of force. Such an exception based of humanitarian intervention in the 1990s has been referred once again with the approaches of ‘legitimate intervention’ and ‘responsibility to protect’ in the light of state practices and writings of scholars. It is quite clear that these approaches are not compatible with the well-established rule of the prohibition of the use of force and its strictly defined exceptions. The Libya intervention is an important benchmark test for that picture. Ongoing civil war in the Syria, on the other hand, evidences the necessity for alternative measures other than humanitarian intervention.

Keywords: Humanitarian Intervention, Responsibility to Protect, Libya, Syria.

---

* Yrd. Doç. Dr., Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, Hukuk Fakültesi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul. E-posta: yildiraysak@maltepe.edu.tr.

Giriş

Körfez savaşının sonrasında yapılan 1991 Irak, 1992-1993 Bosna, 1999 Kosova ve 2011 Libya müdahaleleri, bir devletin kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği eylemlerin neden olduğu insan hakları ihlallerine ve bu eylemlerin sonucunda yüz binlerce insanın göçmen durumuna düşmesine kuvvet kullanılarak son verilmek istenmesi ile devletlerin egemenliğine ne ölçüde müdahale edilebileceği konularının tartışılmasına neden olmuştur. Özellikle Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın kabulünden sonra yapılan müdahalelerin, uluslararası insan hakları belgelerinin bireylerin haklarını teminat altına alamadığı coğrafyalarda gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Eylemlerini, uluslararası hukuk kurallarına ve özellikle uluslararası insan hakları hukuku kurallarına bağlı olmadan salt egemenliklerine dayandıran ve bu eylemlerin karşılığı olan sorumluluklara tabi tutulamayan devletlere karşı uluslararası toplum, yaşanan vahşetlere seyirci kalmamak için tartışmaya açık karşılıklar vermek zorunda kalmıştır. Bu çalışmanın hazırlanmakta olduğu dönemde Suriye'de yaşananlar da bu çerçevede değerlendirilebilir.

İnsancıl amaçlı silahlı kuvvet kullanımının kuvvet kullanma yasağına aykırı olup olmadığı ve/veya insancıl amaçlı kuvvet kullanımının uluslararası hukuka aykırı olmakla birlikte meşru olup olmadığı konusunda öğreti düzeyinde oldukça yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, bu sınıflandırma içine sokulan müdahalelerin öncesi ve sonrasında, devletlerin, başta BM olmak üzere çeşitli uluslararası/ulusal platformlardaki gerek beyanları, gerekse de karar aşamalarındaki iradeleri insancıl amaçlı silahlı kuvvet kullanımı¹ konusundaki tartışmaların önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Tartışılmakta olması, her somut insancıl müdahale vakiasını, müdahalenin çerçevesi ve unsurları anlamında, öğreti ve devletlerin pozisyonları için veri haline getirerek tartışmayı derinleştirmekte ise de, bu durum insancıl müdahalenin hukuksal çerçevesinin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Devletlerin her insancıl müdahalede aldıkları pozisyonların politik çıkarlar çerçevesinde çeşitlenmesi bu zorluğu daha da arttırmaktadır.

İnsancıl Müdahale ve Uluslararası Hukuk

Genel anlamda müdahale, devletler arasındaki ilişkilerde uluslararası hukuk tarafından yasaklanmış eylem ve işlemlere karşılık gelir. Müdahale, devletler arasında zorlayıcı hiçbir araç kullanmaksızın, bir devletin diğerinin ulusal yetkisine giren konularda tavsiyelerde bulunması şeklinde tezahür edebileceği gibi -ki müdahale edilen devlet bu tür tavsiyeleri dahi milli yetkisi dâhilindeki iç işlerine karışma sayabilir, ortak mekanizma ve organlarda bazı konuların tartışılması ve hatta karara bağlanması şeklinde de karşımıza çıkabilir. Bir uluslararası örgüte üyelik aşamasında olan devletlerin, üyelik koşullarını yerine getirip getirmediğinin üye devletler ile birlikte incelenmesi, tartışılması ve ortak karar mekanizmalarına konu edilmesi bu türden müdahalenin tipik örneğidir. Öte yandan, egemen

1 İnsancıl amaçlı silahlı kuvvet kullanımı için *humanitarian intervention* teriminin karşılığı olarak insani veya insancıl müdahale karşılıkları kullanılmaktadır. Bu çalışmada insancıl müdahale terimi kullanılacaktır.

devletler İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde yaptıkları gibi, bir uluslararası andlaşma akdetmek suretiyle de karşılıklı olarak egemenliklerini müdahaleye açık hale getirebilirler.

Müdahale zorlayıcı (*coercive*) nitelik de taşıyabilir. Bu tür müdahaleyi yukarıda sözü edilenlerden ayıran en önemli yön, müdahalenin silahlı kuvvet kullanımına varabilen zorlayıcı önlemler içermesi ve müdahale edilen devletin müdahaleye rıza gösterip göstermediğidir.² Zorlayıcı önlemler ile gerçekleştirilen müdahalenin, haklı ya da uluslararası hukuka uygun olup olmadığının değerlendirilmesi anlamında, müdahale edilen devlete karşı silahlı kuvvet kullanımı içerip içermediği önemli rol oynamaktadır. Zira silahlı kuvvet kullanımı ile müdahalenin hukuki çerçevesi, onu diğer tüm müdahale biçimlerinden ayırarak özel bir rejime tabi kılmakta ve bu rejime uygun olmayan her türlü müdahale uluslararası hukuka aykırı hale gelmektedir.

İnsancıl Müdahale Kavramı

Bir müdahale türü olarak insancıl müdahalenin tarihi çok eskilere dayanır.³ Günümüz uluslararası hukukunda, andlaşma niteliği taşıyan yazılı metinlerde bir tanımı yapılmamakla beraber, başta BM Şartı'nın hazırlık çalışmalarında olmak üzere, bazı metinlerde kavram olarak ele alınmış ve tartışılmıştır.⁴ İnsancıl müdahale kavramına gönderme yapılarak gerçekleştirilen uygulamaların da yön verdiği öğretide ise, birbirinden farklı fakat birçok ortak unsur içeren tanıma rastlanmaktadır.⁵

Stowell, insancıl müdahaleyi, “bir devletin kendi vatandaşlarına karşı egemenliğinin sınırlarını aşarak gerçekleştirdiği keyfi ve sürekli kötü muameleleri önlemek için haklı bir güç kullanımı” olarak tanımlamaktadır.⁶ Simon'a göre, insancıl müdahale, “bir devletin, diğer bir devletin egemenliğine dayanarak gerçekleştirdiği ancak insancıl hukuka aykırı olan eylemlerine karşı, silahlı güç kullanarak uluslararası bir denetim kurma hakkı”dır.⁷

2 Bu anlamda, askeri müdahale kavramı, müdahale edilen devletin rızası ile yapılan operasyonları da kapsadığından, insancıl müdahale kavramından daha geniş bir kavramdır. Bkz. Steven Haines, “Military Intervention and International Law”, Traver C. Salmon (der.), *Issues in International Relations*, Routledge, 2000, s.94.

3 20. yüzyıldan önce haklı savaş ile yakından ilişkilendirilen insancıl müdahalenin tarihi için bkz. Sean D. Murphy, *Humanitarian Intervention: The UN in an Evolving Order*, University of Philadelphia Press, 1996, s.33-56; Stephen A. Garrett, *Doing Good and Doing Well-An Examination of Humanitarian Intervention*, Praeger Publishers, 1999, s.6-14.

4 Thomas M. Franck, *Recourse to Force- State Action against Threats and Armed Attacks*, Cambridge University Press, 2004, s.136.

5 Christine Gray, *International Law and Use of Force*, Oxford University Press, 3. Bası, 2008; Danesh Sarooshi, *The UN and the Development of Collective Security*, Clarendon Press, 2000; Ellery Stowell, “Intervention in International Law”, Washington, DC, John Bryne and Co., 1921, <http://matrixfiles.com/int/ch2.html#28> (Erişim Tarihi: 8 Kasım 2012); Steve G. Simon, “The Contemporary Legality of Humanitarian Intervention”, *California Western International Law Journal*, Cilt 24, 1993, s.117; Fernando R. Teson, *Humanitarian Intervention*, Transnational Publishers, 1. Bası, 1988; Murphy, “Humanitarian Intervention”, s.8-18.

6 Stowell, “Intervention”, s.8.

7 Simon, “The Contemporary”, s.118.

Franck'e göre, "insancıl müdahale", bir devletin kendi halkına karşı giriştiği katliamlara son vermek veya bir iç savaşı ya da soykırımı durdurmak için devletler veya bölgesel örgütler tarafından kuvvete başvurulmasının dayanağı olarak kullanılan" bir kavramdır.⁸ İnsancıl müdahale alanında çalışmaları ile bilinen Teson, insancıl müdahaleyi "bir devlete, temel insan hakları ihlalleri nedeniyle ve baskıcı yönetimlere başkaldırıların lehine olmak üzere, bir veya birden fazla devlet tarafından silahlı zorlayıcı gücü de içerebilecek orantılı bir müdahale" olarak tanımlamaktadır.⁹

İnsancıl müdahalenin en belirgin ve tartışma götürmez yönü müdahalenin mutlak devletler ya da uluslararası örgütler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Bu nedenle, uluslararası hukuk kişisi olmayan örgüt veya oluşumların benzer eylemleri insancıl müdahale olarak tanımlanamaz. İnsan hakları ihlalleri ile mücadele ve özellikle de bir insani krizin baş göstermesi durumunda ve kriz çözüldükten sonra görev alan Kızılhaç gibi örgütlerin çalışmaları insancıl müdahale kavramının dışında değerlendirilmektedir.¹⁰

İnsancıl müdahale kavramının diğer iki unsuru ise, müdahalenin iç çatışmaların neden olduğu ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinin önlenmesini amaçlaması ve müdahalenin kuvvet kullanılarak gerçekleştirilmesi şeklinde ifade edilebilir.

Müdahalenin, iç çatışmaların neden olduğu ağır ve yaygın insan hakları ihlallerini önlenmeyi amaçlaması gerekmektedir. İnsancıl müdahalenin en önemli unsuru, bir devletin kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinin varlığıdır. Ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinin içeriği ve kapsamı tartışmalı olmakla birlikte,¹¹ yaşama hakkı, işkence yasağı ve soykırım yasağının ihlaline neden olan, öldürme, yaralama, işkence ve tecavüz gibi fiillerin, bir devletin ülkesinin geneline yayılması veya ülkenin geneline yayılmasa bile, ülkenin bir bölümündeki tüm insanlara ya da belli gruplara karşı, devlet organları ve resmi kişilerce gerçekleştirilmesinin, ağır ve yaygın insan hakları ihlalleri olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ayrıca bu tür fiillerin, bir devletin içinde veya bir devletin ülkesinden ona komşu olan diğer devletlere doğru sebep olacağı toplu göçler, yukarıda sayılan eylemlerin toplu olarak insanları yaşadığı yerleri terk etmek zorunda bırakması veya sığınma hareketleri de, yaşanan ihlallerin ağırlığının ve yaygınlığının tespitinde önemli bir yer tutmaktadır.

Ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinin varlığı müdahale için yeterli olmayıp, müdahale insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi ya da en azından azaltılması *amacı* ile yapılmalıdır. 1971 ile 1979 yılları arasında Uganda yönetiminin kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği, işkence, tecavüz ve yargısız infaz eylemlerinin ağır ve yaygın in-

8 Franck, "Recourse to Force", s.136.

9 Teson, "Humanitarian", s.5.

10 Murphy, "Humanitarian Intervention", s.14.

11 Laura Geissler, "The Law of Humanitarian Intervention and Kosovo Crisis", *Hamline Law Review*, Cilt 23, 2000, s.325; Richard B. Lillich, "Humanitarian Intervention through the UN: Towards the Development Criteria", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Cilt 53, 1993, s.572; Peter Hiphold, "Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal", *European Journal of International Law*, Cilt 12/3, 2001, s.455.

san hakları ihlalleri oluşturduğu konusunda şüphe yok ise de¹², Tanzanya'nın Uganda'ya güç kullanımını içeren müdahalesinin, insan hakları ihlallerini durdurmak için yapıldığını söylemek zordur. Müdahaleden sonra baskıcı İdi Amin yönetimi çökmüştür; bununla birlikte Tanzanya'nın sadece insancıl amaçlarla müdahale etmediği, esasen güvenlik stratejisi gereği müdahale ettiğine ilişkin ciddi kuşklar mevcuttur.¹³ Müdahalenin insan hakları ihlallerini önleyici bir nitelik taşıması gerekliliği açısından diğer bir örnek, Hindistan'ın Doğu Pakistan'a (Bangladeş) yaptığı müdahaledir. Hindistan, insan hakları ihlallerini büyük oranda sona erdiren silahlı müdahalesini, BM'de "Doğu Pakistan halkının yaşadığı acılara son vermek" amacı ile yaptığını ileri sürse de, müdahalenin asıl amacının, Hindistan'ın kuvvetli bir komşusu olan Pakistan'ı bölerek zayıflatmak ve böylece kendi güvenliğini pekiştirmek olduğu değerlendirilmeleri yaygın olarak yapılmıştır.¹⁴

NATO'nun 1999 Kosova müdahalesi ise diğer yönleri ile birlikte bu açıdan da tartışmalı bir müdahaledir. Müdahaleyi gerçekleştiren NATO'nun üyeleri ABD ve İngiltere dahi, müdahaleyi NATO'ya yeni bir rol vermek şeklinde değerlendirmişlerdir.¹⁵ Diğer bazı devletler için de Avrupa'da yaşanan böyle bir sorun karşısında Batı'nın *siyaseten* müdahale edememesi kabul edilemez bir durumdur.¹⁶ Kosova müdahalesinin NATO'nun görev kapsamında meydana gelen değişime¹⁷ konu edilmesinin, insancıl müdahale kavramına yöneldiği amaç açısından olumsuz bir etki yaptığı söylenebilir.

İnsancıl müdahalenin diğer önemli unsuru müdahalenin, müdahale edilen devletin rızası hilafına kuvvet kullanılarak gerçekleştirilmesidir. Müdahale, yaşanan insan hakları ihlallerine son vermek ve bu ihlaller nedeniyle yukarıda sözü edilen yer değiştirmeler neticesinde mülteci durumuna düşmüş insanların geri dönüşlerini temin etmek amacı ile kuvvet kullanımını içermelidir.

12 Sadece ölü sayısı 300 bindir. Bkz. *Human Rights in Uganda*, Amnesty International, AFR 59/05/78, 1978.

13 Cristina Gabriela Badescu, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect*, Routledge, 2011, s.22; Ved Nanda, "Tragedies in Northern Iraq, Liberia, Yugoslavia, and Haiti-Revisiting the Validity of Humanitarian Intervention under International Law", *Denver Journal of International Law*, Cilt 20, 1992, s.320.

14 Michael Akehurst, "Humanitarian Intervention", Hedley Bull (der.), *Intervention in World Politics*, Clarendon Press, 1984, s.96; Thomas M. Franck ve Nigel Rodley, "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force", *American Journal of International Law*, Cilt 67, 1973, s.277; Douglas Eisner, "Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era", *Boston University International Law Journal*, Cilt 11, 1993, s.202.

15 Funda Keskin, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, No.12, 2006-2007, s.59.

16 Albrecht Schnabel, "Playing with Fire: Humanitarian Intervention Post-Kosovo", Edward Newman (der.), *United Nations and Human Security*, Palgrave Macmillan, 2001, s.138'den aktaran Keskin, "İnsancıl Müdahale", s.59.

17 NATO'nun değişen görev kapsamı ve bu değişikliğin etkilerine ilişkin olarak, bkz. Arif Bağbaşıoğlu, "NATO'nun Alan Dışı Algılamasındaki Değişimin Kuvvet Kullanma Hukuku'na Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*, Murat Saraçlı (der.), Bigbang Yayınları, 2012, s.195-201; Bülent Sarper Ağır, "İnsani Müdahale Tartışmaları ve Kuvvet Kullanma Hukuku Çerçevesinde NATO'nun 1999 Kosova Müdahalesi", *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*, Murat Saraçlı (der.), Bigbang Yayınları, 2012, s.217.

İnsancıl müdahalenin bir unsuru olarak kuvvet kullanımı, sadece her türlü kara, deniz ve hava unsurlarının müdahale edilen devletin ülkesine girmesi şeklinde doğrudan kuvvet kullanılmasının yanında, kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını da içerir.¹⁸ Bosna müdahalesinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 25 Eylül 1991 tarih ve 713 (1991) sayılı ve 30 Mayıs 1992 tarih ve 757 (1992) sayılı kararlarının yerine getirilmesi kapsamında NATO'nun deniz kuvvetlerini Adriyatik'e göndererek Bosnalı Sırp'ları ve Sırp yönetimini Güvenlik Konseyi kararlarına uymaya¹⁹ ve 1994 Haiti müdahalesinde, ABD savaş gemilerinin Haiti kıyılarına gönderilerek, baskı ve şiddet uygulayan Haiti yönetimini, diplomatik ve siyasal çözüme yer veren bir andlaşmaya²⁰ zorlaması, kuvvet kullanılması tehdidine örnek olarak gösterilebilir.

İç İşlerine Karışmama İlkesi ve İnsancıl Müdahale

Sahibi ve taşıyıcısının bugün anlaşıldığı şekli ile devlet olmamasına rağmen egemen otorite çok eski zamanlardan bu yana var olmuştur. Devlet egemenliği kavramının ortaya çıkışının ise 1648 Westphalia Andlaşmalarına dayandığı söylenebilir.²¹ Bu andlaşmalar egemen otoritenin üstünlüğünü yeni bir düzen içinde kurarken, düzenin yapıtaşları egemen ve birbirlerine eşit devletler olarak tezahür etmiştir. Devletlerin egemen eşitliğinin tüm devletlerin katılımı ile bir uluslararası hukuk ilkesi olarak meydana çıkışı ise BM Şartı ile olmuştur. BM Şartı açık bir şekilde devletlerin egemen eşitliği ilkesini kabul etmiş (m. 2/1) ve egemen eşitlik ilkesi ile bir bütün oluşturan ve onun içeriğini ortaya koyan iki ilkeyi daha düzenlemiştir.

Bunlardan biri devletlerin birbirlerinin ulusal yetkilerine giren işlere karışmama ilkesidir (BM Şartı m. 2/7). BM Şartı, bir devletin iç işlerine dâhil olan alan ve konulara diğer devletlerin müdahale etmesini yasaklamıştır. Bir devletin uluslararası hukuk çerçevesinde ulusal yetkisine dayanarak ülkesinde gerçekleştirebileceği tasarruflar ve eylemlere, özellikle siyasal düzenin bağımsız olarak tespiti ve sürdürülmesi, ekonomik, toplumsal ve kültürel konu ve alanların gireceği açıktır.²² BM Şartı'nın 2/7. maddesi bir devletin ulusal yetkisine giren işlere diğer devletlerin karışamayacağını düzenlemekle kalmamış, bu tür işlere BM Şartı çerçevesindeki mekanizmalarla müdahale edilmesine de cevaz vermemiştir. Böylece devletin egemenliği güçlendirilmiştir.

18 J. I. Holzgrefe, "The Humanitarian Intervention Debate", J. L. Holzgrefe ve R. Keohane (der.) *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, 2003, s.1.

19 10 Temmuz 1992 tarihli Kuzey Atlantik İttifakı Dışişleri Bakanları Konseyi 'Operation Maritime Monitor' kararı. <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c920710a.htm> (Erişim Tarihi: 12 Kasım 2012).

20 Murphy, "Humanitarian Intervention", s.265-266.

21 Louis Henkin, *International Law: Politics and Values*, Collected Courses 216, Martinus Nijhoff Publishers, 1989, s.21 vd.; Stephen D. Krasner, "Sovereignty and Intervention", G.M. Lyons ve M. Mastanduna (der.), *Beyond Westphalia? States Sovereignty and International Intervention*, The John Hopkins University Press, 1995, s.228-250.

22 Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri- II. Kitap*, Turhan Kitabevi, 8. Bası, 2005, s.79-80; Seha L. Meray, *Mili Yetki Meselesi*, İstiklal Matbaacılık, 1952, s.53-57.

Diğer ilke ise devletlerin birbirlerine karşı kuvvete başvurmasının veya kuvvete başvurma tehdidinin yasaklanmasıdır (BM Şartı m. 2/4). Aşağıda ele alınacak olan bu ilkeye esas itibari ile barışın ve güvenliğin korunması ve sürdürülmesi için işlev yüklenmişse de, insancıl müdahale açısından, iç işlerine karışmama ilkesi ile birlikte değerlendirilmiştir. Şöyle ki, BM Şartı'nın 2/7. maddesinin son cümlesi, kuvvet kullanma yasağına getirilen iki istisnadan birine karşılık gelen ve Güvenlik Konseyi'ne diğer önlemler yanında kuvvet kullanma yetkisini de veren Şart'ın VII. Bölüm düzenlemelerinin uygulanmasının iç işlerine karışma sayılmayacağını hükme bağlamıştır. Böylece, bir devlete karşı yapılacak insancıl müdahale, kuvvet kullanımına izin veren bir BM Güvenlik Konseyi kararına dayanıyorsa, bu müdahale iç işlerine karışmama ilkesine aykırı olmaz. Örnek olarak, 1992 Somali, 1994 Haiti ve 1992-1993 Bosna müdahaleleri, BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanmayı içeren kararlarına dayanılarak gerçekleştirilen insancıl müdahalelerdir.²³ BM Şartı'nın 2/7. maddesinin son cümlesinin gönderme yaptığı VII. Bölümde yer alan 42. madde, BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanılması kararı verebilmesini, "uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olması ya da bozulmuş olması" koşuluna bağlamıştır. İnsancıl müdahalenin amacının yaşanan ağır insan hakları ihlallerini önlemek olduğu düşünüldüğünde, 42. maddeye göre karar alınabilmesi için BM Güvenlik Konseyi'nin, ağır insan hakları ihlalleri ile sonuçlanan iç savaşları veya katliamları, uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden ya da bozan fiiller olarak nitelendirmesi gerekmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin bu nitelendirmeyi yaparak kuvvet kullanılmasına müsaade ettiği durumlarda, yapılan müdahalenin iç işlerine karışma yasağına aykırı olmadığına ve bu açıdan insancıl müdahalenin hukuka uygun olduğuna şüphe yoktur. Ne var ki, ağır insan hakları ihlalleri ile uluslararası barışın ve güvenliğin bozulması arasında kurulacak bağın stratejik çıkarların kuşattığı takdire fazlaca yer bırakması, yüz binlerce kişinin katledildiği ve bir o kadarının da yerlerinden edildiği Darfur²⁴ gibi felaketlere müdahale edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan, böyle bir bağın var olduğunun tespitinin yüzeysel bir şekilde yapılması Libya müdahalesinde olduğu gibi tartışmalı kararlara yol açmaktadır.²⁵

Kuvvet Kullanımı ve İnsancıl Müdahale

Uluslararası hukukta silahlı kuvvet kullanımına ilişkin ilk düzenlemeler 20. yüzyılın başlarından itibaren başlamış ve BM Şartı'nın kabulü ile kuvvet kullanma yasağı ve hukuka uygun kuvvet kullanma halleri günümüzdeki seviyeye ulaşmıştır.²⁶ BM Şartı kuvvet

23 28 Ağustos 1992 tarih ve S/RES/775(1992) sayılı ve 3 Aralık 1992 tarih ve S/RES/794(1992) sayılı Kararlar (Somali); 31 Temmuz 1994 tarih ve S/RES/940(1994) sayılı Karar (Haiti); 13 Ağustos 1992 tarih ve S/RES/770(1992) sayılı, 9 Ekim 1992 ve S/RES/781(1992) sayılı ve 31 Mart 1993 tarih ve S/RES/816 (1993) sayılı Kararlar (Bosna).

24 Funda Keskin, "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Çerçevesinde Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, No.21, 2009, s.67.

25 Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. s.22.

26 Bu aşamalı ilerleme Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından önce Drago-Porter doktrini diye anılan, devletlerin birbirlerine karşı borçların tahsili amacı ile kuvvet kullanmaması ilkesi ile başlamıştır. Milletler Cemiyeti Misakı ise devletlerin karşı kuvvet kullanmasını doğrudan yasaklayan bir düzenleme içermemiş, daha ziyade devletlerin aralarındaki ihtilafları savaşı bir yöntem olarak

kullanma yasağına iki istisna getirmiştir: Madde 51'de düzenlenen meşru müdafaa²⁷ ve Şart'ın VII. Bölüm hükümleri çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'nin kararı ile kuvvet kullanma. İnsancıl müdahalenin hukuka uygunluğu açısından sorun, Şart'ın VII. Bölüm hükümleri çerçevesinde alınmış ve BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanılmasına izin veren bir kararına dayanan müdahalelerden ziyade, bir Güvenlik Konseyi kararına dayanmaksızın gerçekleştirilen müdahalelerdir. Bu nedenle, insancıl müdahale ilk olarak BM Şartı ve belgeleri temelinde incelenecektir. Öte yandan, insancıl müdahalenin BM belgeleri dışında bir hukuki dayanağının olup olmadığına ortaya koyulması, bir BM Güvenlik Konseyi kararının olmadığı veya bir kararın kuvvet kullanımına yetki verip vermediğinin tartışılmalı olduğu durumlar açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle insancıl müdahale, örf ve adet hukuku temelinde de incelenecektir.

BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan insancıl müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğuna ilişkin görüşler, BM Şartı'nın ilgili hükümlerini ve Şart'ın genel olarak üzerine bina edildiği amacı dayanak olarak göstermektedir.

Bu görüşlere göre, BM Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrası anlamında devletler, birbirleriyle ilişkilerinde gerek siyasi bağımsızlıkları ve ülke bütünlükleri, gerekse de BM'nin amaçları ile bağdaşmayan her türlü kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınmak yükümlülüğü altına girmişlerdir. BM öncesi düzenlemelere nazaran Şart, devletlere sadece savaşa değil her türlü silahlı çatışmaya veya müdahaleye başvurmadan kaçınma yükümlülüğü getirdiği için, kural, kuvvet kullanma yasağı olarak daha kapsamlı hale gelmiştir.²⁸ Şart'ın 2/4. hükmü, 2/7. hükmü ve BM Genel Kurulu'nun 2131 sayılı kararı²⁹ kümülatif bir şekilde değerlendirildiğinde, insancıl müdahale Şart'ta

---

kullanmadan nasıl çözebileceklerine ilişkin bazı yol ve mekanizmalar getirmiştir. 1928 yılında Paris Paktı veya Briand-Kellog Paktı diye bilinen ve Fransa ve ABD inisiyatifi ile gerçekleşen mutabakatla ilk defa ihtilafların savaşa başvurularak çözümünü açıkça yasaklanmıştır. Kuvvet kullanmaya dayanan ülke kazanımlarının devletlerce tanınmaması gerektiği kabulüne dayanan Stimson doktrini, 1932 yılında Milletler Cemiyeti tarafından da kabul edilmiş ve 1974 tarihli BM Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliğine Dair Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi'nde de benimsenmiştir. Genel olarak uluslararası hukukta kuvvet kullanma için bkz., Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk-Temel Belgeler Örnek Kararlar*, Beta, 5. Bası, 2003, s.41-70; Enver Bozkurt, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı, Asil Yayıncılık*, 2007, s.5-87; Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s. 15 vd.

27 İnsancıl müdahale, müdahale edilen devletin vatandaşları ile ilgili olduğundan, meşru müdafaa istisnasına değinilmeyecektir. Ayrıca, 2001 Afganistan ve 2003 Irak müdahaleleri gibi, kuvvet kullanımının uluslararası terörizmle mücadele ile irtibatlandırıldığı müdahaleler çalışmamızın kapsamı dışında kalmaktadır. Bu konuda bkz. Funda Keskin, "İnsancıl Müdahale", s.64-66.

28 Gray, "International Law", s.7; Franck, "Recourse to Force", s.20.

29 BM Genel Kurulu'nun 21 Aralık 1965 tarihli ve 2131 (XX) sayılı "Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi"nin önsözünde ve 4. paragrafında, "devirme ve dolaylı müdahalelerin tüm şekillerinin BM Şartnamesi'nin bir ihlalini teşkil ettiği" ve "uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturduğu" ifade edilmiştir. Bildirinin birinci maddesinde "Bütün devletler bir başka devletin rejimini şiddet kullanarak devirmeye yönelik ayaklanmacı, terörist ya da silahlı faaliyetleri örgütlemekten, yardım etmekten, finanse etmekten, teşvik, tahrik etmekten ya da tolere etmekten ya da bir başka devletteki iç karışıklıklara karışmaktan kaçınacaklardır." ifadesi ile de her türlü müdahalenin kapsam içine alınması amaçlanmıştır. (*UN Doc. A/6014 (1965)*).

düzenlenen yasak kapsamına girmektedir.³⁰ Bu görüşün savunucuları, Şart'ın hiçbir te-
reddüde yer bırakmayacak açıklıkta ve netlikte kuvvet kullanma yasağının istisnalarını
düzenlemesi dikkate alındığında, insancıl müdahale veya başka herhangi bir istisnaya yer
verilmek istenmediği, eğer yer verilmek istense idi, bunun da aynı açıklıkla düzenlenebi-
leceğini belirtmiştir.³¹ Dahası, Şart'ın hükümlerinin, devletler tarafından nasıl anlaşılma-
sı gerektiği konusunda rehberlik eden ve uygulanmalarına da yardımcı olan BM Genel
Kurulu'nun, bir devletin ne doğrudan ne de dolaylı olarak ve hiçbir biçim altında diğer
bir devletin egemenliğine, ülkesel bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına, her ne sebeple
olursa olsun (*no justification of whatever nature, ... may serve as a justification for aggression*)
müdahalede bulunamayacağına ilişkin 2625 (1970) sayılı bildirisi ile 3314 (1974) sayılı
kararı da insancıl müdahalenin hukuka aykırı olduğunu göstermektedir.³²

Şart'ın üzerine bina edildiği amaçlar anlamında da insancıl müdahalenin hukuka
aykırı olduğu ileri sürülmektedir. Devletlerin egemenliğine yaptığı vurgunun yanında iç
işlerine karışmama ilkesini de ayrıca düzenlemesinin, Şart'ın yöneldiği hedefin barışın
sağlanması olduğunu gösterdiği, bu hedefin gerçekleşmesinin de kuvvet kullanılması ya-
sağının saf hali ile uygulanması halinde mümkün olduğu iddia edilmiştir.³³ Barışın ko-
runması ile Şart'ın diğer hedefleri arasında bir çatışma olması durumunda dahi (ki bu
hedeflerden biri olan insan haklarının, ağır ve yaygın olarak ihlalinin önlenmesi insancıl
müdahalenin temelinde yatan ana unsurdur), Şart'ın nihai amacının barışı sağlamak ol-
ması nedeniyle kuvvet kullanma yasağı lehine sonuca varılması gerekmektedir.

Böyle bir sonuca varılmasının altında ilk olarak, 1. maddenin 3. fıkrasında Şart'ın
hedefinin, insan haklarına riayetin, sadece “teşvik” edilmesi suretiyle, uluslararası daya-
nışmanın gerçekleştirilmesi ile sınırlı olduğu düşüncesi yatmaktadır.³⁴ Bu hedefe yöne-
lik olarak insan haklarını geliştirici ve koruyucu bazı mekanizmalar devletler tarafından
BM sistemi içerisinde ve bölgesel örgütlerde oluşturulmuştur. Ancak, kabul etmek gerekir
ki, bunların hiçbiri barış ve güvenliğin korunması kapsamında değerlendirilmemiş ve bu
amaç için öngörülen kurullarla bir arada anılmamıştır.

İkinci olarak, bir an için Şart'ın amaçlarının ifade edilmiş biçimi ihmal edilse ve
maçların gerçekleştirilmesi için oluşturulan kurum ve kurulların niteliği arasındaki fark-
lılık bir kenara bırakılsa dahi, yine de insan hakları ve adaletin sağlanması için kuvvete

30 Simon Chesterman, *Just War or Just Peace? – Humanitarian Intervention and International Law*, OUP, 2002, s.47-53; Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 7. Bası, Routledge, 1997, s.221.

31 Oscar Schachter, “The Right of States to Use Armed Force”, *Michigan Law Review*, Cilt 82, 1984, s.1629; Albrect Randelzhofer, “Article 2(4)”, Bruno Simma (der.), *The Charter of UN: A Commentary*, OUP, 1994, s.124-125.

32 BM Genel Kurulu'nun 24 Ekim 1970 tarih ve A/RES/2625(1970) sayılı Bildirisi. (*UN. Doc. A/8028 (1970)*); BM Genel Kurulu'nun 14 Aralık 1974 tarih ve A/RES/3314(1974) sayılı Kararı. (*U. N. Doc. A/963 (1974)*).

33 Vaughan Lowe, “International Legal Issues Arising in the Kosovo Crisis”, S. Yee ve W. Tieya (der.), *International Law in the Post-Cold War World*, Routledge, 2001, s.279; Edward Gordon, “Article 2(4) in Historical Context”, *Yale Journal of International Law*, Cilt 10, 1985, s.275.

34 Hersch Lauterpacht, *International Law and Human Rights*, Stevens & Sons, 1950, s.146; Antonio Cassese, *International Law*, OUP, 2005, s.332; Murphy, “Humanitarian Intervention”, s.68.

başvurmak Şart'ın amaçladığı bir durum değildir. Şart'ın istisnaları dışında, “ne herhangi bir uluslararası hukuk kuralı veya bir andlaşma maddesinin uygulanması, ne de adaletin sağlanması veya insan hakları için kuvvet kullanımına müsaade edilemez”.³⁵ İnsancıl müdahalenin hukuka uygunluğu için ölçütler geliştiren Cassese de, *lex lata* olarak, “barış, insan hakları ve kendi kaderini tayin hakkı arasında bir çatışma ve gerilim durumunda her zaman barışın nihai ve öncelikli unsur” olduğunu ifade etmiştir.³⁶

Şart'ın amaçları ve hükümleri çerçevesinde, insancıl müdahalenin hukuka aykırı olduğu sonucuna ulaşılması eleştirilmiştir. Bu eleştirel yaklaşımlar üç başlık altında toplanabilir.

Bunlardan ilki, insan haklarının, Soğuk Savaş dönemi boyunca yapıldığı gibi, devletlerin iç meselelerine giren bir konu olarak kategorize edilmesine karşı yapılan eleştirilerdir. Uluslararası hukuk, bugün, insan hakları ihlallerini, devletin bir iç meselesi olmaktan çıkarmıştır.³⁷ İnsan haklarına riayet devletlerin bir uluslararası yükümlülüğü haline gelmiştir. Dolayısıyla, insan hakları ihlallerinin önlenmesi için müdahale etmenin, kuvvet kullanma yasağına bu gerekçe ile aykırı olduğunun ileri sürülmesi, insan hakları ihlallerinin yaptırımsız kalmasına ve sonuç olarak da hakkın kendisinin ortadan kalkmasına neden olacağı için eleştirilmiştir.³⁸

Bir diğer eleştiri, Şart'ın barışı koruma amacı ve barışın korunan diğer tüm değerlere nazaran öncelikli olduğu görüşü ile ilgilidir. Oysaki “barışın korunması ve devletlerin insan haklarına riayet yükümlülüğüne aykırı davranmamaları arasında sıkı ve zorunlu bir bağ vardır”.³⁹ Şart'ın barışı koruma amacı diğer değerlere nazaran öncelikli olsa bile, ağır insan hakları ihlalleri uluslararası barışı tehlikeye düşürdüğünde müdahale hukuka aykırı olmayacaktır.

Nihayet Şart'ın, barış ve güvenliğin bozulması durumunda, kuvvet kullanma yasağının istisnasını harekete geçirecek olan mekanizmalarının işlevsiz kaldığı eleştirisi ya-

35 Oscar Schachter, “Just War and Human Rights”, *Pace Yearbook of International Law*, Cilt 1, 1989, s.17.

36 Antonio Cassese, “Ex Iniuria Ius Oritur: Are We Moving Towards International Legitimization of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community”, *European Journal of International Law*, Cilt 10, 1999, s.23. *Chinkin*, çok istisnai durumlarda insan haklarının korunması için kuvvete başvurma ahlaki olarak haklı görülebileceğini ileri sürmüştür. Ancak yazar BM Şartı'nın önceliğinin bu olmadığını da kabul etmiş gözükmektedir, bkz. Christine Chinkin, “Legality of NATO's Action in the FRY under International Law”, *International and Comparative Law Quarterly*, Cilt 49, 2000, s.917-919.

37 Bruno Simma, “NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects”, *European Journal of International Law*, Cilt 10, No.1, 1999, s.1-22; Louise Arbour, “The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice”, *Review of International Studies*, Cilt 34, No.3, 2008, s.445-458.

38 Franck ve Rodley, “After Bangladesh”, s.299-300.

39 Myres McDougal ve W. Michael Reisman, “Rhodesia and the UN: The Lawfulness of International Concern”, *American Journal of International Law*, Cilt 62, 1968, s.15. Karşılaştırma için bkz. Fernando Teson, “Collective Humanitarian Intervention”, *Michigan Journal of International Law*, Cilt 17, 1996, s.344; Louis Henkin, “Kosovo and the Law of ‘Humanitarian Intervention’”, *American Journal of International Law*, Cilt 93, 1999, s.826-827.

pılmaktadır.⁴⁰ BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin, kuvvet kullanılmasını konu alan kararları veto etme tehdidi altında, BM sistemi kendisinden beklenen işlevi yerine getirememektedir.⁴¹ 1994 yılının Nisan ayı başından Haziran ayı sonuna kadar, Ruanda'da BM Barış Gücü birliklerinin gözleri önünde yaklaşık olarak 800.000 kişi katledilmiştir. 1,5 milyon kişi de yer değiştirmiştir. BM Güvenlik Konseyi ancak Haziran sonunda karar alabilmiştir.⁴² Eylül 2008 ile Mayıs 2009 arasında Sri Lanka hükümetinin Tamil Kaplanları gerillalarına karşı giriştiği "terörü bitirme" operasyonunda ise, gerillaların da üslendiği ülkenin kuzey kıyılarındaki dar bir alanda yaşayan 330.000 sivile karşı toptan bir saldırı gerçekleştirilmiş, 40.000 kişi ölmüş on binlerce kişi de yerinden edilmiştir.⁴³ BM Güvenlik Konseyi olanları gündemine bile almamıştır. BM Genel Sekreteri yetkisi olmasına rağmen konunun BM Güvenlik Konseyi'nin gündemine alınmasını talep etmemiştir; sekiz ay süren ağır insan hakları ihlallerinin üzerinden iki yıl geçtikten sonra bir rapor hazırlamıştır.

İnsan haklarının, artık devletlerin iç meselesi olmadığı kabul edilse bile, bu argümanın, ihlallerin BM sistemi içerisinde kuvvet kullanmayı içeren bir müdahale ile önlenmesi gerektiği şeklinde genişletilemeyeceği düşüncesindeyiz. Gerek BM sistemi içinde, gerekse diğer bölgesel örgütlenmeler çerçevesinde, insan hakları ihlallerine bazı mekanizmalarla (yargısal koruma mekanizmalarına varacak ölçüde) dışarıdan müdahale edilebilmesine imkân veren hukuksal düzenlemeler mevcuttur ve bu mekanizmalar işletildiğinde iç işlerine müdahale itirazının ileri sürülmesi söz konusu olamaz. Ancak bu mekanizmalardan hiçbirisi, bir devletin iç işlerine kuvvet kullanılarak müdahale edilmesine cevaz vermez. Bu nedenle bu eleştirilere katılmak mümkün değildir.

İnsan hakları ihlallerinin uluslararası barışı bozması halinde, müdahalenin hukuka aykırı olmadığı eleştirisi de ikna edici değildir. Bu eleştiri uluslararası barışın veya güvenliğin bozulduğuna dair tespitin kimler tarafından ve nasıl yapılacağına ilişkin soruya bir cevap vermemektedir. Oysaki bugün geçerli uluslararası hukuk çerçevesinde, uluslararası barış ve güvenliğin bozulması durumunda, Şart'a göre, yalnızca kuvvet kullanılarak müdahalede bulunulmasına karar verilmesi BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisinde değildir, ama aynı zamanda uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğuna ya da insan hakları ihlallerinin barışı ve güvenliği tehdit ettiğine veya bozulduğuna dair tespiti yapmak da BM Güvenlik Konseyi'nin yetkisindedir.

Ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinin uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiğine ve bozulduğuna bizzat BM görevlilerinin tanıklık ettiği ya da daha da vahimi bu tespitin BM Güvenlik Konseyi tarafından bir kararla tespit edildiği hallerde, kuvvet kullanımı içeren bir müdahale kararının zamanında ya da hiç alınmadığına ilişkin eleştiri, BM sistemi çerçevesinde insancıl müdahalenin hukuka aykırı olduğuna ilişkin tespite

40 Simon Chesterman, "Legality versus Legitimacy: Humanitarian Intervention, The Security Council and the Rule of Law", *Security Dialogue*, Cilt 33, 2002, s.301-302.

41 J. L. Dunoff *et al.*, *International Law: Norms, Actors, Process*, Aspen Publishers, 2010, s.830, vd.

42 22 Haziran 1994 tarih ve S/RES/929(1994) sayılı Karar.

43 Report of the Secretary General's Panel of Experts, "Accountability in Sri Lanka", 31 Mart 2011, http://www.un.org/News/dh/infocus/Sri_Lanka/POE_Report_Full.pdf (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2012), s.40-41.

karşı yapılan en önemli eleştiridir. Bu eleştirilere dayanak olacak örnekler sadece yukarıda değinilenler ile de sınırlı değildir. 1991 yılında Yugoslavya'nın dağılması ile başlayan iç savaşın daha başında BM Güvenlik Konseyi'nin 713 (1991) sayılı kararlar uluslararası barışın ve güvenliğin tehdit altında olduğunu tespit etmesine,⁴⁴ 816 (1993) sayılı kuvvet kullanma dâhil gerekli tüm önlemlerin alınmasını içeren kararı almasına⁴⁵ ve *Saraybosna, Zepa, Bihaç ve Srebrenica* gibi bölgelerde katliam düzeyine varan insan hakları ihlallerinin, bu bölgeleri yaklaşık 35 bin kişilik bir birlik ile koruma görevi verilmiş *UN Protection Force - UNPROFOR*'un (BM Koruma Gücü) gözleri önünde işlenmesine rağmen, BM çatışmaları sona erdirecek müdahaleyi ancak Ağustos 1995'de gerçekleştirebilmiştir. Sudan'da Şubat 2003'de başlayan ve Sudan Özgürlük Ordusu ile Sudan hükümeti arasındaki çatışmalarda, hükümet güçlerinin sivil nüfusa karşı uyguladığı etnik temizlik sonucunda çoğu sivil 70.000 kişi öldürülmüş bir milyondan fazla insan da yerlerinden edilmiştir.⁴⁶ Çatışmaların artması ile ölü sayısı 172 bine, 200 bini Çad'a olmak üzere mülteci sayısı iki milyona ulaşmıştır.⁴⁷ İnsani krizin bu seviyelere varmasına rağmen, BM Güvenlik Konseyi'nden uzun süre kınama kararı bile çıkmamış, 2006 yılının sonlarına doğru dört Sudanlı hakkında malvarlığı kısıtlaması ve seyahat yasağı çıkmıştır. 1706 (2006) sayılı karar ile kısıtlı sayıda bir BM Barış Gücü'nün (UNAMID) konuşlandırılmasına karar verilmiştir.⁴⁸ BM Güvenlik Konseyi'nin karar alma mekanizmasının ağırlığı ve veto imkânı nedeniyle zamanında gerekli tespitler ve önlemler alınmadığı gibi, kuvvet kullanmayı içeren bir müdahale de gündeme gelmemiştir.

Ağır ve yaygın insan hakları ihlalleri karşısında BM'nin işlevsiz kaldığı ve bu durum karşısında, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) dâhil BM sistemi içerisinde hiçbir etkili yolun olmadığı bir gerçektir. Bu nedenle, kuvvet kullanma yasağının istisnaları ve BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin kararları veto etme yetkileri açısından BM sisteminin reforma ihtiyacı olduğu da tartışılabilir.⁴⁹ Ne yazık ki bu durum, şu an BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın insancıl müdahalenin BM Şartı çerçevesinde *lex lata* hukuka aykırı olduğu tespitini değiştirmemektedir.

Ağır ve yaygın insan hakları ihlallerini önlemek amacı ile bir devlete karşı kuvvet kullanarak bir müdahalede bulunmanın, bir yükümlülük olduğu ya da bir hak doğurduğu inancı ile sürekli, istikrarlı ve genel bir uygulama halini alıp almadığı, insancıl müda-

44 25 Eylül 1991 tarih ve S/RES/713(1991) sayılı Karar.

45 31 Mart 1993 tarih ve S/RES/816(1993) sayılı Karar.

46 Paul Williams ve Alex Bellamy, "The Responsibility to Protect and the Crisis in Darfur", *Security Dialogue*, Cilt 36, No.1, 2005, s.30; Keskin, "Darfur", s.67.

47 Alex Bellamy, *Just Wars: From Cicero to Iraq*, Polity, 2007, s.222.

48 Badescu, "Humanitarian Intervention", s.53-65.

49 BM sisteminin gözden geçirilmesini gerektiren sebeplere ilişkin tartışmalar, öte yandan, sadece insancıl müdahale çerçevesinde değil, daha geniş bir çerçevede uzun zamandan beri devam etmektedir. Bkz. Gündüz, "Milletlerarası Hukuk", s.50-57. Özellikle insancıl müdahale konusundaki yeni gelişmeler ise Koruma Sorumluluğu kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bkz. Füsün Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, No.1, 2011, s.101; Aidan Hehir, *Humanitarian Intervention after Kosovo-Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society*, Palgrave, 2008, s.117-155.

halenin hukuka uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde diğer bir temel oluşturmaktadır. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için de, bir devletin ülkesine söz konusu nedenlerle yapılan müdahaleleri ve bu müdahaleler nedeniyle de devletlerin nasıl bir tutum takındığını incelemek gerekir. Bu anlamda kuvvet kullanılarak yapılan müdahalelerin tarihi “haklı savaş” fikrine kadar geri götürülebilirse de, kuvvet kullanma yasağının kurala bağlandığı BM Şartı’nın kabulü tarihini temel almak doğru olacaktır.⁵⁰ UAD’nin Nikaragua/Amerika Birleşik Devletleri davasında⁵¹ verdiği karara kadar olan dönemde de, bu konuda bir örf ve adet hukuku kuralının varlığından bahsedilemez. Zira UAD bu kararında, devletlerin, bir başka devlete doğrudan ya da dolaylı olarak silahlı ya da silahsız herhangi bir müdahale hakkının, yeni bir istisna yaratacak şekilde, bir örf ve adet hukuku kuralı olarak var olup olmadığını sorgulamıştır.⁵²

Divan, devletlerin uygulamalarını müdahale yasağının yeni bir istisnası olarak gerçekleştirdiklerine dair bir bulguya sahip değildir. Divan, modern uluslararası hukukta, ...bir devletin ülkesine müdahale etme şeklinde bir genel hak bulunmadığı, doğrudan ya da dolaylı olarak kuvvet kullanımı içeren müdahalelerin, kuvvet kullanma ilkesini ihlal ettikleri sonucuna varmaktadır.⁵³

UAD’nin 1986 tarihli kararından bugüne kadar geçen süre içinde, insancıl müdahaleye dayanak olacak bir örf ve adet hukuku kuralının oluşup oluşmadığı, 1991 Irak ve 1999 Kosova müdahaleleri ve bu müdahalelere yönelik olarak devletlerin aldığı tutumlar çerçevesinde incelenebilir.

BM Güvenlik Konseyi’nin 678 (1991) sayılı kararına dayanarak gerçekleştirilen ve Irak’ın Kuveyt’ten çıkarılması ile sonuçlanan askeri operasyondan sonra, Saddam Hüseyin rejimini düşürmek için, aralarında bu operasyona katılan koalisyon güçlerinin de bulunduğu bir grup devletin de teşvikleri sonucu, Irak’ın kuzeyinde Kürt gruplar, güneyinde de Şiiiler yönetime karşı ayaklandılar. Irak hükümeti bu ayaklanmalara ordu güçlerini kullanarak karşılık verdi. Milyonlarca insan Irak hükümetinin saldırıları sebebiyle yaşadığı yerleri terk etti; yüz binlerce insan Türkiye’ye ve Irak’ın diğer komşularına sığınmak zorunda kaldı.

Irak ile koalisyon güçleri arasında BM Güvenlik Konseyi’nin 3 Nisan 1991 tarihinde aldığı 687 (1991) sayılı kararla ateşkes sağlandı. Bu kararda insan haklarının ko-

50 Chesterman, BM Şartı’ndan önce insancıl müdahale ile ilgili bir örf ve adet hukuku kuralı olmadığını devletlerin uygulamalarını geniş bir şekilde inceleyerek ortaya koymuştur. Bkz. Simon Chesterman, “Just War or Just Peace?”, s.24.

51 UAD, *Nikaragua’ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler (Nikaragua/Amerika Birleşik Devletleri)*, Esas, UAD 1986, s.14. Kararın detaylı bir incelemesi için bkz. Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye’nin Bazı Dış Politika Sorunları*, Beta, 2. Bası, 2004, s.437.

52 UAD, *Nikaragua’ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler (Nikaragua/Amerika Birleşik Devletleri)*, parag. 206.

53 Ibid. parag. 207-209. Ayrıca, *Arend ve Beck*’de, inceledikleri soğuk savaş dönemi boyunca, insancıl müdahale ile ilgili bir örf ve adet hukuku oluşumuna dayanak olacak şekilde devlet uygulamalarının olmadığını bildirmektedir. Bkz. Anthony Arend ve Robert Beck, *International Law and the Use of Force*, Routledge, 1993, s.137.

runmasına ya da isyancılara yardım sağlanmasına ilişkin hiçbir ifade bulunmazken, başını ABD, İngiltere, Fransa ve Hollanda'nın çektiği koalisyon güçleri isyancıları teşvik etmeye devam ettiler.⁵⁴ Irak hükümeti de isyancılara ve mültecilere karşı sert müdahalelerini sürdürdü. 687 (1991) sayılı karardan iki gün sonra, Fransa ve Türkiye'nin başvurusu üzerine toplanan BM Güvenlik Konseyi, 688 (1991) sayılı kararla Irak hükümetini kınadı.⁵⁵ Kararda, bölgedeki olayların barış ve güvenliği tehdit edici sonuçlar doğuracağı ifade edildi ve Irak'a insani yardım kuruluşlarının ülkeye girişine müsaade edilmesi çağrısı yapıldı. Karar 10 lehte, 3 aleyhte (Yemen, Küba, Zimbabve) ve 2 çekimser (Rusya ve Çin) oy ile alındı. Kararda VII. Bölüme ve kuvvet kullanmaya hiçbir atıf olmadığı gibi Şart'ın 2/7. hükmü de açıkça zikredildi. Çekimser ve aleyhte oy kullanan üyeler bu haliyle dahi kararın Irak'ın iç işlerine kabul edilemez bir müdahale olduğunu ifade ettiler.⁵⁶

Irak hükümetinin isyancılara karşı tutumu 688 (1991) sayılı kararın sonrasında da devam etti. Aralarında ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin de bulunduğu bazı devletlerin başbakan ve devlet başkanı düzeyinde hükümet yetkilileri, Irak içinde güvenli bölgeler ve uçuşa yasak bölgeler oluşturulması ve Kürt mültecilere sığınma alanları sağlanması çağrısında bulundular. 17 Nisan 1991 tarihinde koalisyon güçleri kara birlikleri ile Irak'a girdi ve Irak'ın kuzeyinde 36. paralele kadar uçuşa yasak bölge ilan etti. Irak'ın kuzeyinde 6 güvenli bölge oluşturuldu. *Operation Provide Comfort* adı verilen müdahale 15 Temmuz'da sona erdi. Ancak uçuşa yasak bölgenin havadan denetimi, Türkiye'de konuşlandırılan 'Çekimser Güç' ile bir süre daha devam etti.⁵⁷

Müdahaleyi gerçekleştiren devletler müdahalenin gerekçeleri konusunda farklı dayanaklar ileri sürdü.⁵⁸ Operasyonu kuraldışı bir durum veya vakıa olarak tanımladılar.⁵⁹ Operasyonun insancıl temelde yeni bir müdahale istisnasının gelişmeye başladığına dayanak olduğu operasyonun baş aktörü ABD tarafından desteklenmedi; o kadar ki, ABD müdahaleyi, hiçbir yerinde müdahaleden bahsedilmeyen 688 (1991) sayılı BM Güvenlik Konseyi kararına dayandırmaya çalıştı.⁶⁰ İngiltere bir yandan müdahaleyi ve özellikle uçuşa yasak bölgelerin denetimini 688 (1991) sayılı karara dayandırırken, bir yandan da, müdahalenin insancıl amaçlarla gerçekleştirildiğini ileri sürdü.⁶¹ Fransa, özellikle Irak, Rusya ve Çin'in uçuşa yasak bölge kontrolleri sırasında Irak uçaklarının düşürülmesi üzerine verdikleri protesto notalarına karşı, 688 (1991) sayılı kararın zımnen kuvvet kullanmaya müsaade ettiğini ileri sürdü. Bu pozisyonuna rağmen Fransa, daha sonra operasyonun Irak'ın güneyindeki uçuşa yasak bölge uygulamasından çekildi.

54 Kerem Batır, *Humanitarian Intervention in International Law: European Conflicts*, VDM Verlag, 2010, s.128.

55 5 Nisan 1991 tarih ve S/RES/688(1991) sayılı Karar.

56 Gray, "International Law", s.36.

57 Batır, "Humanitarian Intervention", s.130-131.

58 Gray, "International Law", s.36.

59 Badescu, "Humanitarian Intervention", s.62.

60 Christine Gray, "After the Ceasefire: Iraq, the Security Council and the Use of Force", *British Yearbook of International Law*, Cilt 64, 1995, s.164.

61 Gray, "International Law", s.37

Rusya, Çin ve bir grup BM Güvenlik Konseyi üyesi devlet özellikle uçuşa yasak bölge uygulamasına hiçbir şekilde destek vermediler.⁶² BM Genel Kurulu'nda Irak'ın kuzeyine yapılan müdahaleye ilişkin görüşmelerde bazı devletler, operasyonun Irak'ın egemenliğini ihlal ettiğini ileri sürerken, bazıları müdahalenin lehinde açıklamalar yaptılar.⁶³ Sonuç olarak, ne operasyonu gerçekleştiren devletlerin ne de operasyonla ilgili açıklamalar yapan diğer devletlerin tutum ve davranışları, insancıl müdahaleye hukuki dayanak sağlayacak yönde istikrarlı bir uygulamaya kanıt olacak nitelik kazanmamıştır.

Eski Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) lideri Miloseviç'in Kosova'nın özerkliğini kaldırmasına ve Arnavutçanın resmi dil statüsünü sona erdirmesine tepki olarak, çoğunlukta olan Arnavutlar 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Yugoslavya Sırp yönetimi ve Kosova Sırpı, ülkenin diğer bölgelerinde süren ve Dayton Andlaşmasına kadar devam eden savaş nedeniyle, 1996 yılına kadar Kosova'ya karşı herhangi bir tepki göstermezken, bu tarihten sonra otoritelerini tekrar kurmak istemeleri ve Kosovalı Arnavutların bağımsızlıklarında ısrarcı olmaları Kosova'da gerginliğin artmasına neden olmuştur. Kosova'nın başkenti Priştine'de gerçekleştirilen barışçıl gösteriler şiddetle bastırılınca bazı Arnavutlar silahlı direnişe başlamış ve Kosova Kurtuluş Ordusu (KKO, *Ushtria Climitare e Kosoves*) kurulmuştur. Gerginliğin giderek artmasını, Sırpların helikopterler ve ağır silahlarla KKO ve onu destekleyen sivillere saldırması izlemiştir. Saldırılarda KKO militanlarının dışında, kadınlar ve çocuklar da hedef alınmış, 1998 yılı boyunca sivil yerleşim bölgelerine yapılan ağır saldırılar sonucu, 1500'den fazla sivil ölmüş, yaklaşık olarak 500.000 insan yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. BM Genel Sekreteri 3 Ekim 1998 tarihli raporunda Sırp güvenlik güçlerinin ayırım gözetmeksizin katliamlar gerçekleştirdiği tespitini yapmıştır. NATO müdahalesinin başlaması ile birlikte, Sırpların saldırıları artmış ve 1.5 milyon insan yaşadığı yerleri terk edip bölge devletlerine sığınmıştır.⁶⁴

BM Güvenlik Konseyi, NATO'nun müdahalesi öncesinde, Kosova ile ilgili 1160 (1998), 1199 (1998) ve 1203 (1998) sayılı kararlarında, hem Sırpların sivillere karşı aşırı kuvvet kullanmasını, hem de KKO'nun terörist eylemlerini kınayarak her iki tarafa da insani bir felakete yol açılmasının önlenmesi çağrısı yapmış, durumun bölgesel barış ve güvenliği tehdit ettiğini tespit etmiş ve sorunun Yugoslavya'nın ülkesel bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁶⁵ Kararların hiçbirinde insancıl nedenlerle yapılacak askeri müdahaleye izin veren bir hüküm yoktur. Sivil kayıpların arttığı ve Sırpların etnik temizlik yaptığı iddialarının⁶⁶ gündeme geldiği Kasım 1998 ile Mart 1999 arasında, yukarıda zikredilen kararlar çerçevesinde soruna bir çözüm getirilmesi çabaları Mart sonunda bir andlaşma imzalanması aşamasına geldi ise de, Sırpların andlaşmaya

62 Gray, "International Law", s.36, 350.

63 Murphy, "Humanitarian Intervention", s.193.

64 *Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Independent International Commission on Kosovo, 2000, <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/F62789D9FCC56FB3C1256C1700303E3B-thekosovoreport.htm> (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2013).

65 31 Mart 1998 tarih ve S/RES 1160(1998), 23 Eylül 1998 tarih ve S/RES 1199(1998) ve 24 Ekim 1998 tarih ve S/RES 1203(1998) sayılı Kararlar.

66 Ağır, "İnsani Müdahale Tartışmaları", s.215.

yanaşmaması üzerine, 24 Mart 1999 günü NATO'nun hava bombardımanı başlamıştır. Sırpların Kosova'dan güçlerini çekmeyi kabul etmesini takiben 10 Haziran 1999'da bombardıman sona ermiştir.

NATO müdahalesinin, kuvvet kullanılmasına ilişkin istisnalara, örf ve adet hukuku temelinde bir insancıl müdahale hakkı oluşturacak şekilde yeni bir istisna eklenmesine dayanak olacak bir uygulama olup olmadığı sorusuna, müdahalenin başladığı gün, gerek BM Güvenlik Konseyi'nde yapılan görüşmelerde ve gerekse daha sonra BM Genel Kurulu çalışmalarında devletlerin müdahale ile ilgili aldıkları pozisyonlar dikkate alındığında, olumlu cevap vermek mümkün değildir.

Müdahaleyi gerçekleştiren NATO ve NATO'nun üyelerinin BM Güvenlik Konseyi'ndeki temsilcileri, Kosova'daki durumun bir insani felakete dönüştüğünü ve ağır insan hakları ihlallerine neden olan aşırı güç kullanımının, bölgesel barışı ve güvenliği tehdit edici seviyeye ulaştığını belirtmişlerdir.⁶⁷ BM Güvenlik Konseyi'nde müdahalenin ardında yatan nedenleri uzunca bir şekilde ortaya koyan devletler, aynı hassasiyeti müdahalenin hukuki dayanaklarının neler olabileceği konusunda göstermemişlerdir. Örneğin hiçbir devlet, müdahalenin, bazılarının BM Güvenlik Konseyi üyesi olan NATO devletlerinin insancıl temelde gerçekleştirdiği bir kolektif karşı eylem (*countermeasures*) olduğu iddiasında bulunmamıştır. Yine bu iddia ile birlikte ya da müstakil olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin karar alamadığı durumlarda insancıl temelde bir acil müdahale zorunluluğunun hukuken mümkün olabileceğini bir argüman olarak dahi ileri sürmemişlerdir. Ya da örneğin, müdahaleye hukuki dayanak olarak, ağır insan hakları ihlallerinin Kosova'da çoğunlukta olan Arnavut vatandaşları için Belgrad yönetiminin meşruluğunu ve Kosova'da egemen otoritesini kaybetmesini göstermemişler veya bu nevi hakları ihlal eden bir devletin uluslararası topluma karşı *erga omnes* sorumlu olduğunu ileri sürmemişlerdir. Oysaki bu gerekçeler, hukuki değeri ve geçerlilikleri tartışmaya açık olsa bile müdahaleyi gerçekleştiren devletlerin insancıl müdahale hakkı lehinde bir *opinio juris*'e sahip oldukları yönünde bir değerlendirme ile sonuçlanabilirdi. Müdahaleyi gerçekleştiren devletlerin çoğu bunun yerine müdahale öncesinin olgularını vurgulamış ve Kosova müdahalesini uluslararası hukukta bir insancıl müdahale hakkının gelişmesine dayanak olarak değil, bilakis *tekil* ve *kaçınılmaz* bir durum olarak gördüklerini belirtmişlerdir.⁶⁸

67 *Basın Bildirisi*, NATO, 99/12, 30 Ocak 1999; BM Güvenlik Konseyi'nin 24 Mart 1999 tarihli 3988. oturumu. SCOR (*Security Council Official Records*), 24 Mart 1999, 3988. oturum, s.4. Atf yapılan BM Güvenlik Konseyi oturumlarının metni için, bkz. <http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/scact.htm>.

68 SCOR, 24 Mart 1999, 3988. oturum, s.5-8. 12. NATO Genel Sekreteri Solana da, aynı yönde açıklamalar yapmıştır. Bkz. *Basın Bildirisi*, NATO, 99(40), 23 Mart 1999. Öğretide, müdahaleci devletlerin bu tutumlarının, devlet uygulamaları ve *opinion juris* unsurlarının gerçekleşmediğini gösterdiği değerlendirmeleri yoğun olarak yapılmıştır. Bkz. Catherine Guicherd, "International Law and the War in Kosovo", *Survival*, Cilt 41, No.2, 1999, s.20; Antonio Cassese, "Follow up: Forcible Humanitarian Countermeasures and *Opinio Necessitatis*", *European Journal of International Law*, Cilt 10, 1999, s.792-794; Mary Ellen O'Connell, "The UN, NATO and International Law after Kosovo", *Human Rights Quarterly*, Cilt 22, 2000, s.83; Brad Roth, "Bending the Law, Breaking it or Developing it", Michael Byers ve Georg Nolte (der.), *US Hegemony and the Foundations of International Law*, Cambridge University Press, 2003, s.232;

Aralarında Rusya ve Çin'in de bulunduğu diğer devletler ise müdahalenin hukuka aykırı olduğuna ilişkin tutumlarını açık bir şekilde ortaya koymuşlardır. Rusya temsilcisi Lavrov, müdahalenin uluslararası hukukta hiçbir dayanağının olmadığını belirterek, müdahaleyi, “barış ve güvenlik açısından tehlikeli bir emsal olarak” tanımlamakla kalmamış, müdahalenin “tek taraflı hukuka aykırı yaklaşım virüsünü devletlerin diğer tüm müna-sebetlerine de sıçratabileceği” uyarısını yapmıştır.⁶⁹ Çin temsilcisi Kosova sorununun bir devletin iç meselesi olduğunu belirtmiş, “gerekçesi ve biçimi ne olursa olsun devletlerin iç işlerine müdahale edilmesine karşı olduklarını” ifade etmiştir.⁷⁰ Diğer bir grup devlet ise, insancıl temelde müdahaleye karşı olduklarını resmi yetkililerin açıklamaları ile ortaya koymuşlardır.⁷¹

Müdahaleye maruz kalan ve ne insancıl temelde ne de başka herhangi bir şekilde müdahalenin haklı bir gerekçesinin olamayacağını savunan YFC müdahaleyi UAD'ye taşı-mıştır. 10 NATO devletine karşı açılan davada UAD, davanın esasına giderek müdahalenin hukuka aykırı olup olmadığına ilişkin bir karar vermemişse de, kuvvet kullanılarak gerçek-leştirilen müdahale ile ilgili derin kaygıları olduğunu ve olayın gerçekleştiği koşullar altında böyle bir kuvvet kullanımının ciddi uluslararası hukuk sorunları yarattığını belirtmiştir.⁷²

Sonuç olarak, devletlerin NATO'nun Kosova müdahalesi karşısındaki tutum ve beyanları, esas itibari ile insancıl müdahale hakkının bir örf ve adet hukuku kuralı olarak oluşmasına katkıda bulunacak nitelikte homojen olmadığı gibi, kimi devletlerin NATO müdahalesine karşı aldıkları kesin ve net tutum, böyle bir hakkın kurallaştırılması için devletlerin aynı yöndeki eylemlerinde bulunması gereken manevi unsurun oluşmasını da engelleyici nitelikte olmuştur.

Kuvvet Kullanılması Yasağına ‘Meşru’ İnsancıl Müdahale İstisnası ve Koruma Sorumluluğu Yaklaşımı

Kosova müdahalesinden sonra, Kosova müdahalesinin öncesinde de öğretilerde yer bulan, insancıl müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olmakla birlikte meşru olduğu argümanı ileri sürülmüştür. Bazı uluslararası komisyonların ve devletlerin belgelerinde de meşruluk argümanı açıkça ifade edilmiştir.

Uluslararası Bağımsız Kosova Komisyonu Başkanı Richard Goldstone, raporun-da, NATO'nun Kosova müdahalesinin teknik olarak hukuka aykırı ama meşru olduğu-

---

Simma, “NATO, the UN and”, s.20.

69 SCOR, 24 Mart 1999, 3988. oturum, s.3.

70 SCOR, 24 Mart 1999, 3988. oturum, s.12.

71 SCOR, 24 Mart 1999, 3988. oturum, s.11. Kosova müdahalesinden bir yıl kadar sonra 14 Nisan 2000 tarihinde de bazı devletler, insancıl temelde müdahaleyi uluslararası hukukta bir dayanağı olmadığı gerekçesi ile reddettiklerini ilan etmiştir. G-77, “South Summit Declaration”, 10-14 Nisan 2000, http://www.g77.org/summit/Declaration_G77Summit.htm (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2012).

72 UAD, *Kuvvet Kullanımının Hukuka Uygunluğu (Yugoslavya/Belçika)*, Geçici Önlemler, UAD 1999, s.132.

nu yazmıştır.⁷³ Birleşik Krallığın BM Genel Sekreterliği'ne sunduğu insancıl müdahalenin çerçevesini ortaya koyan belgede de üstü kapalı olarak müdahalenin meşru olduğu ileri sürülmüştür.⁷⁴ NATO müdahalesi sonrası BM Güvenlik Konseyi'ndeki görüşmelerde Hollanda temsilcisi barış için bazen kuvvet kullanmanın meşru olabileceğini ifade etmiştir.⁷⁵

Öte yandan öğretilerde, bir devlete karşı insancıl temelde ve kuvvet kullanılarak müdahale edilmesinin koşulları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İnsancıl müdahalenin meşruluğunun sağlanması için gerçekleşmesi gereken bu koşullara bakıldığında, öğretilerde, genel olarak bir silahlı çatışmada uyulması gereken kurallara yollama yapıldığı görülmektedir. Green, sivillerin doğrudan hedef alınmaması ve sivil kayıpların olmaması için öngörülebilir tüm önlemlerin alınması gerektiğini ileri sürmektedir.⁷⁶ Falk, diplomatik çözümlerin tüketilmesi koşulunu öne çıkarmış, NATO'nun Kosova müdahalesinde barışçıl tüm yolların tüketilmesini beklemeksizin müdahalede bulunmasının müdahalenin meşruiyetini sorgulanır hale getirdiğini belirtmiştir.⁷⁷ Gordon, BM çerçevesindeki insancıl müdahalelerde müdahalenin orantılı olması gerekliliğine dikkat çekmiştir.⁷⁸ Chinkin, müdahale edenlerin, sivillerin durumlarını müdahale öncesine nazaran daha kötü hale getirmeme ve insan hakları hukukunun sivillere tanıdığı tüm haklara uyma yükümlülüğü altında olduklarını vurgulamıştır.⁷⁹ Teson, insancıl müdahalenin meşru sayılabilmesi için gereken ve insancıl müdahalede özellik arz eden koşulları tespit etmeye çalışmıştır. Teson, ağır insan hakları ihlalleri nedeniyle uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olmasını, müdahalenin zorunlu ve orantılı olmasını, müdahalenin insancıl sonuçları olmasını ve uluslararası toplumun insancıl müdahale konusunda tutarlı bir yaklaşım içinde olmasını müdahalenin meşruluğu için gereken koşullar olarak saymaktadır.⁸⁰

İnsancıl müdahale için meşru bir çerçeve oluşturma yönünde diğer bir argüman ise bazı devletlerin ve BM'nin yaptığı çalışmalarla somutlaşan ve öğretilerde de yankı bulan Koruma Sorumluluğu (*Responsibility to Protect*) yaklaşımıdır.⁸¹ 20 Eylül 1999 tarihli

73 *Kosovo Report*, Executive Summary, s.2.

74 U.K Foreign Office, "United Kingdom Guidelines on Humanitarian Intervention", *British Yearbook of International Law*, Cilt 71, 2000, s.646.

75 SCOR, 24 Mart 1999, 3988. oturum, s. 8.

76 Leslie Green, *The Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester University Press, 1993, s.120. Sivil hedeflerin kapsamı için, bkz. Yusuf Aksar, *Implementing International Humanitarian Law*, Routledge, 2004, s.140-146.

77 Richard Falk, "Kosovo, World Order, and the Future of International Law", *American Journal of International Law*, Cilt 93, s.855.

78 Ruth Gordon, "Humanitarian Intervention by the UN: Iraq, Somali and Haiti", *Texas International Law Journal*, Cilt 31, 1996, s.45.

79 Christine Chinkin, "Kosovo: A 'Good' or 'Bad' War", *American Journal of International Law*, Cilt 93, 1999, s.844.

80 Fernando Teson, *Humanitarian Intervention*, Transnational Publishers, 3. Bası, 2005, s.143 vd.

81 Koruma sorumluluğu ile ilgili olarak bkz. Badescu, "Humanitarian Intervention"; Jutta Brunnee ve Stephen Toope, "Norms, Institutions and UN Reform: The Responsibility to Protect", *Behind the Headlines*, Cilt 63, No.3, 2006, s.1; Alex Bellamy, *Responsibility to Protect: The Global Effort to*

BM Genel Kurulu'na hitaben yaptığı konuşmada Genel Sekreter Kofi Annan, geleneksel egemenlik anlayışının gözden geçirilmesini talep etmiş ve ertesini yıl Kanada'nın önderliğinde Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS*) kurulmuştur. Bu Komisyon Aralık 2001'de Koruma Sorumluluğu Raporunu açıklamıştır.⁸² Koruma sorumluluğu yaklaşımı, BM çerçevesinde reform çalışmaları yapan bir Panel'in de (*UN High Level Panel on Threats, Challenge and Change-UHLP*) görev kapsamına alınmıştır. Bu Panel "Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluklarımız" (*More Secure World: Our Shared Responsibilities*) raporunu 2004 yılında sunmuştur.⁸³ 2005 yılında BM reformu için Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde (*2005 World Summit Outcome Document*) de koruma sorumluluğu yaklaşımına yer verilmiştir.⁸⁴

Koruma sorumluluğu da, içeriği itibari ile insancıl müdahale ile aynı amaca yönelen bir yaklaşımdır; insancıl müdahalenin meşruiyeti için ileri sürülen koşullar ile benzer müdahale ölçütleri getirilmiştir.⁸⁵

- müdahalenin, müdahale eden devletlerin başka saikleri olsa bile, öncelikle insanları çektikleri acılardan kurtarma amacı ile yapılması (doğru amaç).
- müdahalenin, askeri bir müdahaleyi içermeyen her türlü yola başvurulduktan sonra ve askeri müdahaleden daha hafif önlemlerin başarılı olmayacağına ilişkin makul sebeplerin varlığı halinde gerçekleştirilmesi (son çare).
- müdahalenin yoğunluğunun, süresinin ve kapsamının tanımlanan "doğru amacı" gerçekleştirmek için zorunlu olarak gereken seviyeden fazla olması (orantılılık).
- müdahale ile insanların yaşadığı acılara son verilmesinde başarılı olacağına ve müdahale sonrası insani durumun önceki duruma nazaran daha iyi olacağına dair makul bir beklenti olması (olumlu sonuç beklentisi).

Koruma sorumluluğu yaklaşımında öne çıkan belirgin farklılıklar ise üç noktada toplanabilir. Bunlardan birincisi, bu yaklaşımla ilgili tüm belgelerde, bir müdahalenin hangi koşul ve şartlar altında meşru olabileceğine ilişkin ölçütlerin yanında, müdahaleye karar verecek otorite olarak BM Güvenlik Konseyi'nin gösterilmesidir.⁸⁶

End Mass Atrocities, Cambridge- Polity, 2009; Gray, "International Law", s.51-55.

82 *The Responsibility to Protect*, ICISS, Aralık 2001, (Bundan sonra *Koruma Sorumluluğu Raporu*).

83 *More Secure World: Our Shared Responsibilities*, UHLP, Aralık 2004, (Bundan sonra *Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluklarımız Raporu*).

84 A/RES/60/1, (Bundan sonra *Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi*). <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2012).

85 *Koruma Sorumluluğu Raporu*, s.XII.

86 *Koruma Sorumluluğu Raporu*, s.XII-XIII; *Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluklarımız Raporu*, s.65, parag. 198; *Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi*, s.30, para.139.

Koruma sorumluluğu yaklaşımındaki ikinci farklılık ise müdahalenin haklı nedenlerinin (*just causa threshold*) soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlar şeklinde somutlaştırılmasıdır.⁸⁷

Nihayet koruma sorumluluğu yaklaşımının insani felaketlerin önlenmesi açısından içerdiği en önemli farklılık, üç aşamalı bir sorumluluğun benimsenmesidir. Sorumluluk ilk aşamada, ülkesinde meydana gelebilecek ve bir müdahaleyi haklı çıkartacak eylemleri gerçekleştirilmeme ve gerçekleştirilmesini *önleme sorumluluğu* olarak önce ilgili devlet üzerinde doğmaktadır; devletin önleme sorumluluğunu yerine getirememesi halinde ise sorumluluk müdahaleci devletlere geçmektedir. Böylece ikinci aşamada kuvvet kullanmayı da içeren *harekete geçme sorumluluğu* ve üçüncü aşamada da müdahale sonrası *yeniden inşa sorumluluğu* söz konusu olmaktadır.⁸⁸

Gerek bazı koşullarla insancıl müdahalenin meşru olduğu argümanından ve gerekse de koruma sorumluluğu yaklaşımından beklenen işlev, kuvvet kullanılarak gerçekleştirilen bir müdahalenin kötüye kullanılmasının önüne geçilebilmesidir.⁸⁹ Koruma sorumluluğu yaklaşımındaki farklılık, BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın gerçekleştirilen/gerçekleştirilecek müdahaleler için geliştirilmeye çalışılan, “hukuka aykırı ama *meşru* müdahale” argümanına bir set çekilmesi bağlamında sunduğu katkıdır. Ne var ki, müdahalenin haklı nedenlerinin (soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlar) var olduğunun ileri sürüleceği somut vakıaların kendine özgü koşullarının değerlendirilmesi ve özellikle ilgili devletin çatışmaları durduracak ve kayıplara son verecek *önleme sorumluluğunu* yerine getirip getirmediğine ilişkin tespitin yapılması, insani müdahaleyi daha da belirsiz bir konuma getirme potansiyeline sahip noktalar. Özellikle bir devletin, vatan-daşlarının var olan rejimi değiştirme ve demokrasi taleplerine olumlu cevap vermeyerek sert önlemler alması karşısında, barışçıl gösteri ve sivil direnişlere konu olan rejim değişikliği ve demokrasi taleplerinin isyana ve silahlı direnişe dönüşmesi durumunda, çatışmaları *önleme sorumluluğunun* kapsamının ne olduğu ve ne zaman bu sorumluluğun uluslararası topluma geçeceği, cevap verilmesi oldukça güç sorulardır.⁹⁰

2011 yılında gerçekleştirilen Libya müdahalesi ve iki yıldır süren çatışmaların bir iç savaşa dönüştüğü Suriye sorunu ekseninde, diğer bazı tartışmalı noktalarla birlikte bu soruların bulacağı karşılıklar, insancıl müdahalelerin geleceği açısından önem taşımaktadır.

87 *Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluklarımız Raporu*, s.66-67, parag.203, 207; *Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi*, s.30, para.139. ‘Etnik temizlik’ dışındaki suçlar ve suçların kapsamı uluslararası hukukta tanımlanmıştır. Bkz. Ayşe Nur Tütüncü, *İnsancıl Hukuka Giriş*, Beta, 2006, s.163-167; Aksar, *Implementing International* s.113-263.

88 *Koruma Sorumluluğu Raporu*, s.19-47.

89 James Pattison, “Legitimacy and Humanitarian Intervention: Who Should Intervene?”, *The International Journal of Human Rights*, Cilt 12, No.3, 2008, s.395.

90 Devletin iç çatışmaları önleme sorumluluğunun kapsamı ile devletin ulusal yetkisi içinde kalan konuları egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde düzenleme yetkisi arasında bir gerilimin olduğu, Kosova müdahalesinin ertesindeki BM Güvenlik Konseyi toplantısında Hollanda temsilcisinin ifadelerine yansımıştır: “Eğer Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin vetosu nedeniyle bir karara varamazsa, ulusal yetki kavramının katı bir şekilde yorumlanmasının sebep olacağı insani felaketlere seyirci kalamayız.” SCOR, 24 Mart 1999, 3988. oturum, s. 8.

Libya Müdahalesi

Müdahale Öncesi Durum ve BM Güvenlik Konseyi Kararları

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan ve Mısır'a sıçrayarak Hüsnü Mübarek yönetiminin istifasına yol açan halk ayaklanmaları Libya'yı da etkilemiş ve ilk olaylar 15-16 Şubat 2011'de Bingazi'deki gösterilerle başlamıştır. Birçok Arap devletinde görülen isyan ve ayaklanmaların da tetiklediği gösterilerde dile getirilen taleplere, önceleri Libya yönetimi çözüm bulmaya çalışmış ancak taleplerin rejim değişikliği ve Kaddafi'nin görevi bırakması şeklinde siyasi bir anlam kazanması ile Libya güvenlik güçleri sert karşılıklar vermeye başlamıştır.⁹¹ Muhafız grupların birçok açıdan farklı gerekçelerle harekete geçtiği ve genelde şiddet içermeyen gösteri ve eylemler yaptığı gözlenirken, muhalefet içinde bazı grupların rejim değişikliği için silahlı mücadeleyi seçtiği görülmüştür.⁹² Bingazi ve Derne gibi şehirlerde güvenlik güçlerine ve hükümet binalarına ve yetkililerine saldırılar artmış, halk hareketlerinin silahlı direniş hareketleri biçimine dönüşmesi ile Kaddafi yönetimi daha da sertleşmiş, ülke fiilen Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) ve Libya Sosyalist Halk Cemahiriyesi yönetimi arasında ikiye bölünmüştür. Direnişçiler Libya'nın ikinci büyük şehri Bingazi'yi ele geçirmişler ve askeri birlikler ve direnişçiler arasındaki çatışmalar, sivillere yönelik şiddet eylemlerine dönüşmüş ve bu eylemlerde yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir.

Libya yönetimi ile UGK'ya bağlı güçler arasındaki çatışmaların devam etmesi üzerine, BM Güvenlik Konseyi, çatışmaların sona erdirilmesini, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Savcısı tarafından soruşturma açılmasını, Libya'ya karşı silah ambargosu uygulanmasını ve Kaddafi'nin de aralarında bulunduğu ve olaylarda sorumluluğu olduğu düşünülen bazı Libya yöneticilerinin malvarlıklarının dondurulmasını ve seyahat yasağı koyulmasını içeren 1970 (2011) sayılı kararı almıştır.⁹³ 1970 (2011) sayılı kararın içerdiği yaptırımlar, esas itibarı ile soruna barışçıl yollarla çözüm bulmayı amaçlamıştır.

1970 sayılı karardan çok kısa bir süre sonra, BM Güvenlik Konseyi 17 Mart 2011 tarih ve 1973 (2011) sayılı kararı almıştır.⁹⁴ Bu kararla, Libya hava sahasının uçuşa yasak bölge (*no fly zone*) ilan edilmesinin yanında, acil ateşkes ve sivillere yönelik şiddete son verilmesi çağrısı yapılmış ve bunların sağlanmaması durumunda da 'gereken tüm önlemlerin alınması' suretiyle sivillerin korunması hüküm altına alınmıştır. Bu kararla müdahaleye giden yol açılmıştır.

91 *Libya'da Dönüşüm Sancuları*, Ankara, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2011, s.21-23. (Bundan sonra *Seta Raporu*).

92 *Seta Raporu*, s.19.

93 26 Şubat 2011 tarih ve S/RES/1970(2011) sayılı Karar.

94 17 Mart 2011 tarih ve S/RES/1973(2011) sayılı Karar. Karar 10 üyenin kabul (Fransa, İngiltere, ABD, Bosna Hersek, Kolombiya, Gabon, Lübnan, Nijerya, Portekiz ve Güney Afrika) ve 5 üyenin çekimser oyu (Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya, Brezilya, Almanya ve Hindistan) ile alınmıştır.

Müdahale Kararı ve Askeri Operasyon

Libya müdahalesi, meşru insancıl müdahale istisnası ve koruma sorumluluğu yaklaşımı argümanlarının içerdiği unsurların, alınan kararlar ve gerçekleştirilen askeri operasyon ışığında, insancıl temelde ve kuvvet kullanılarak yapılan müdahalelere herhangi bir katkısının olup olmayacağına ortaya koyulması bakımından önemlidir. Dolayısıyla, izleyen bölümlerde yapılan değerlendirme, BM Güvenlik Konseyi'nin 39. madde çerçevesinde aldığı kararların geçerliliğini tartışmaksızın, Libya müdahalesinde alınan kararın gerekçelerinin ve askeri operasyonun gerçekleştiriliş tarzının -alınan unsurlar açısından- bir analizini içermektedir. Bu açıdan değinilecek sorunlar iki noktada toplanmaktadır.

Bunlardan biri, tüm barışçıl yolların tüketilip tüketilmediği ve buna bağlı olarak da müdahalenin başvurulacak son çare olarak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğidir. Müdahaleye dayanak olan 1973 (2011) sayılı kararın olayların başlamasından çok kısa bir süre sonra alınması, çatışmalara son verecek barışçıl yollara başvurulmasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Olayların başladığı 15-16 Şubat 2011 tarihinden 1973 (2011) sayılı kararın alınmasına kadar olan dönemde, sorunun çözümü veya şiddetin sona erdirilmesi için Libya yönetimi ile yapılabilecek doğrudan görüşmeler için yeterince çaba sarf edilmediği gibi, Libya Dışişleri Bakanı Moussa Koussa'nın BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda ateşkese uyulacağına ilişkin beyanları da karşılık bulmamıştır.⁹⁵ Ayrıca, askeri operasyonun 1973 (2011) sayılı kararın alınmasının üzerinden 48 saat dahi geçmeden başlatılmasına neden olan ve Fransa'nın önderliğinde 19 Mart'ta gerçekleştirilen Paris Konferansı, bir yandan karardaki ateşkes çağrısına uyulup uyulmadığının tespit edilmesini imkânsız hale getirirken, diğer yandan da muhtemel çözüm yollarının önünü tıkamıştır. Örneğin, Türkiye'nin hem Libya yönetiminin ve hem de muhaliflerin onayını alan ateşkes ve çözüm planı, aceleyle toplanan Paris Konferansı yüzünden uygulanma şansı bulamamıştır.⁹⁶

İkinci sorun ise 1973 (2011) sayılı karar ve kararın uygulanma aşamasındaki eksiklikler ve yanlışlıklardır. Libya müdahalesi, insancıl müdahalenin ancak bir BM Güvenlik Konseyi kararı ile gerçekleştirilebilmesi anlamında olumlu bir örnek olmakla birlikte, 1973 (2011) sayılı kararın alınmasında, insancıl müdahale gerektiren vakıanın somut verilerinin değerlendirilmesi ve kararın uygulanması anlamında, insancıl müdahalenin geleceği için ders çıkarılacak yönler barındırmaktadır.

“Gereken tüm önlemlerin alınması” hükmünü içermesi nedeniyle kuvvet kullanılarak müdahale yetkisi veren 1973 (2011) sayılı kararın, kuvvetin nasıl ve kimler tarafından kullanılacağını düzenleyen hükümleri ile askeri operasyonun icra edilme şekli arasında, kararın ve uluslararası hukukun ihlalinin söz konusu edilebileceği, bağdaşmaz noktalar vardır.

Kararda uygulanması istenilen önlemler, “uçuşa yasak bölge”, silah ambargosu ve çatışmalardan etkilenen sivilin korunmasıdır. Bu önlemlerin hepsi kara, deniz ve hava

⁹⁵ *Seta Raporu*, s. 25; The Telegraph, “Libya: Ceasefire declared in the wake of UN Resolution”, 18 Mart 2011. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8390550/Libya-ceasefire-declared-in-wake-of-UN-resolution.html> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2012).

⁹⁶ *Seta Raporu*, s.25.

unsurlarını barındıran askeri güç kullanımını gerektiren önlemlerdir.⁹⁷ Hem genel olarak BM Şartı gereğince ve hem de 1970 (2011) ve 1973 (2011) sayılı kararların özel olarak düzenlediği şekli ile bu tür önlemler, ya bir savunma ittifakı tarafından ya da bu önlemleri gerçekleştirmek için kuvvet vereceğini BM Genel Sekreterliği'ne bildiren devlet ya da bir grup devlet tarafından gerçekleştirilmelidir.

1973 (2011) sayılı kararın 8. paragrafı, kararın 6. paragrafı gereğince uçuşa yasak bölge ilan edilen Libya hava sahasında uçuş yasağının uygulanmasına ilişkin usulü hükme bağlamıştır. Buna göre, devletler veya bölgesel örgütler uçuş yasağına uyulmasına ilişkin uygulayacağı önlemleri BM Genel Sekreterliği'ne bildirecektir.⁹⁸ Böylece BM, Libya hava sahasının denetlenmesi ile ilgili görev paylaşımını yaparak önlemin uygulanmasını sağlayacaktır. Nitekim BM Genel Sekreteri'nin de katıldığı ve 19 Mart'ta Paris'te yapılan toplantıda, BM'nin verdiği yetkinin nasıl kullanılacağı konusunda ilk görüşmeler başlamış, NATO Konseyi de bu yönde bir göreve hazırlık anlamında askeri planlarını görüşmek üzere toplanmıştır.

Ancak görüşmeler henüz sonuçlanmadan ve uçuşa yasak bölgenin denetiminin nasıl yapılacağına ilişkin BM'den bir açıklama yapılmadan, Libya hava sahasına giren Fransız savaş uçakları bombardımana başlamıştır.⁹⁹ Libya hava sahasının uçuşa yasak bölge olarak ilan edilmesi, sivilleri Libya hava kuvvetlerinin saldırılardan korumaya ilişkin bir önlemdir. Bununla birlikte, önlemin uygulanması için bir planlama ve koordinasyon yapıp hedefler tespit edilmeden, Fransız savaş uçaklarının Libya hava sahasına girmesi ve kuvvet kullanarak müdahalede bulunması 1973 (2011) sayılı karara dayandırılmayacak bir saldırdır ve uluslararası hukukun ihlalidir. NATO'nun, uçuşa yasak bölgenin denetimi ve sivillerin korunması da dâhil, hava ve deniz unsurlarının gerçekleştireceği tüm operasyonları devraldığı 27 Mart 2011 tarihine kadar¹⁰⁰, Fransa'nın yanında, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, İtalya ve Kanada'dan müteşekkil koalisyon, uçuşa yasak bölgeyi denetlemek ve sivilleri korumak¹⁰¹ gerekçesi ile havadan ve denizden 9 gün boyunca Libya'yı bombardıman altında tutmuştur.

1973 (2011) sayılı kararın alınmasında, somut verilerin değerlendirilmesi ve bunların karara yansıtılmasında yapılan değerlendirme hataları, insancıl temelde bir müdahale kararını tartışmalı hale getirirken, askeri operasyonun yukarıdaki gibi gerçekleştirilmesini

97 Bununla birlikte, 1973 (2011) sayılı kararın açık ifadesinden anlaşılmaktadır ki, sivillerin korunması için olsa bile kara birliklerinin kullanılması konusunda yetki verilmemiştir. Bkz. S/RES/1973(2011) sayılı Karar, para.4, ("*while excluding a foreign occupation force of any form on any part of Libyan territory*").

98 S/RES/1973(2011) sayılı Karar, parag.8.

99 Milliyet, "Libya'ya bombardıman başladı", 19 Mart 2011, <http://dunya.milliyet.com.tr/libya-ya-bombardıman-basladı/dunya/dunyadetay/19.03.2011/1366410/default.htm> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2012).

100 NATO Genel Sekreteri'nin Kuzey Atlantik Konseyi kararlarına ilişkin açıklamaları için bkz. http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71763.htm; http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71808.htm (Erişim Tarihi 15 Aralık 2012).

101 1973 (2011) sayılı Karar, sivillerin korunması ile ilgili olarak alınacak önlemlerin uygulanmasında da, 8. paragraf hükmü ile aynı usulü benimsemiştir. Bkz. S/RES/1973(2011) sayılı Karar, parag.4.

de belli bir oranda etkilemiştir kanaatindeyiz. Müdahale kararının alınması sürecinde, vakıalar ile gerekçeler arasındaki bağlantıların iyi kurulamaması, kötü ve keyfi bir uygulamaya da neden olmuştur.

Öncelikle insancıl müdahale için gereken, haklı nedenlerin (*just causa threshold*) varlığı ve insancıl müdahale kavramına ilişkin ihlallerin yoğun ve yaygın olması ölçütünün- müdahale öncesi olaylarla ilgili verilere bakıldığında- değerlendirilmesinde sorunlar vardır. Bu değerlendirmede gözden kaçırılmaması gereken unsur, özellikle sivil kayıpların ulaştığı düzeydir. Askeri müdahalenin başladığı 19- 20 Mart tarihine kadar, büyük çapta, yaygın ve yoğun sivil kaybindan bahsetmek zordur.¹⁰² Bu tarihe kadar Libya'daki sivil halkın gerek komşu ülkelere mülteci olarak sığınmasının ve gerekse ülke içi yer değiştirme hareketlerinin yoğunluğunun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini ileri sürmek de pek kolay değildir. Libya'daki karışıklıkların başladığı 15-16 Şubat 2011 ile uluslararası barışın ve güvenliğin tehdit altında olduğu tespitinin yapıldığı 17 Mart 2011 tarihi arasındaki çok kısa süre içinde ne kadar sivilin komşu devletlere sığındığının tespiti zor olmakla birlikte, BM verilerine göre tüm 2011 yılı boyunca bu sayı 1500'ün altındadır.¹⁰³ Benzer koşulları olan Somali müdahalesindeki durum ise uluslararası barış güvenliğin tehdit altında olduğunun tespiti açısından çarpıcıdır. BM Güvenlik Konseyi 24 Temmuz 1992 tarih ve 767 (1992) sayılı kararı¹⁰⁴ ile Somali'ye müdahale etmeden önce, yine BM verilerine göre komşu devletlere sığınan mülteci sayısı, diktatör Barre'nin yönetimi bıraktığı ve çatışmaların başladığı 1991 yılı başından itibaren ve 1992 yılı boyunca 1500000'a ulaşmaktadır.¹⁰⁵

İkinci olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 (2011) sayılı kararının, koruma sorumluluğu yaklaşımının ilk aşaması olan, ilgili devletin çatışmaları durduracak ve kayıplara son verecek *önleme sorumluluğunun* kapsamı ile bir devletin ulusal yetkisi içinde olan meselelere karışmama ilkesinin birlikte bir değerlendirilmesi yapıldığında, tartışmaya açık olduğu düşüncesindeyiz. Siyasal rejiminin değiştirilmesi ve demokrasi taleplerinin bazı muhalif gruplar tarafından silah zoru ile Libya yönetimine dayatılması karşısında, Libya yönetiminin bu silahlı isyanı kuvvet kullanarak bastırmaya çalışmasının, Libya'nın ulusal yetkisi içinde mi

102Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 1970 (2011) sayılı Güvenlik Konseyi kararı sonrasında başlattığı inceleme neticesinde yayınladığı rapora göre, Mart ortalarına kadar çatışmalarda meydana gelen sivil kayıpların sayısı 700-900 arasındadır. Bkz. *First Report of the Prosecutor of the International Criminal Court to the UN Security Council Pursuant to UNSCR 1970 (2011)*, International Criminal Court-Office of the Prosecutor, 4 Mayıs 2011, s. 4. BM İnsan Hakları Konseyi Libya Uluslararası İnceleme Komisyonu'nun 2 Mart 2012 tarihli raporu da, aynı dönem için, kayıp sayıları konusunda benzer rakamlar içermektedir. Bu Komisyon'un oldukça detaylı raporunda esas dikkat çekici olan, kayıpların nasıl meydana geldiğini ilişkin tespitlerdir. Raporda, Şubat ortalarından Mart sonuna kadar "*unlawful killings*" başlığı altında tespit edilen kayıpların *neredeyse tamamından* muhalif silahlı güçler ("*thuvwar*") sorumlu tutulmaktadır. Bkz. *Report of International Commission of Inquiry on Libya*, UN Human Rights Council, UN Doc., A/HRC/19/68, 2 Mart 2012, s. 56-87.

103UNHCR Statistical Database, "Libya", <http://data.un.org/Data.aspx?d=UNHCR&f=indID%3AType-Ref> (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2013).

104S/RES/767(1992). Bu kararda da 1973 (2011) kararındaki ifade ile tıpatıp aynı ifade kullanılmıştır ("*the situation constitutes a threat to international peace and security*").

105UNHCR Statistical Database, "Somali", <http://data.un.org/Data.aspx?d=UNHCR&f=indID%3AType-Ref> (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2013).

olduğu, yoksa Libya devletinin *önleme sorumluluğu* kapsamında mı olduğu, bir müdahaleye yol açacak karar alınmadan önce dikkatle değerlendirilmesi gereken bir husus olmalı idi. Bir devletin güvenlik güçlerince kendi ülkesinde güç kullanması veya aşırı güç kullanması ile ilgili eylemler, 1970 (2011) sayılı kararın işaret ettiği gibi bireysel cezai sorumluluğa bağlanabilir ya da devletin taraf olduğu sözleşmeler çerçevesinde uluslararası insan hakları sorumluluğuna neden olabilir; bu takdirde, iç işlerine karışmama ilkesi uygulama alanı bulamayabilir. Ne var ki, bu eylemlerin, *kuvvet kullanılarak yapılacak bir müdahaleye* bağlanan bir önleme sorumluluğunun kapsamına alınabilmesi için, öncelikle ve en azından teknik hukuk açısından, bir uluslararası hukuk kuralının var olması ve ihlal edilmesi gerekir. Bugün geçerli uluslararası hukukta, bir devletin rejimini değiştirme veya onu demokratik hale getirme talebini, devlet içindeki silahlı muhaliflere ileri sürme imkânı verecek şekilde “demokrasi hakkı”nı düzenleyen bir kural yoktur. Dolayısıyla Libya’ya karşı kuvvet kullanılmasının yolunu açan BM Güvenlik Konseyi’nin 1973 (2011) sayılı kararına dayanan müdahalenin, iç işlerine karışmama ilkesine aykırı olduğunun ileri sürülebileceği kanaatindeyiz.

Üçüncü olarak, askeri operasyon sırasında operasyona katılan devletlerin açıklamaları ve bizatihi operasyonun sahada gerçekleştiriliş tarzı da, müdahale kararının ve uygulanmasının öncelikle insancıl temelde olmadığına ilişkin kuşkuları artırmaktadır. Mart ayının sonlarına doğru başlayan ve bilahare NATO’ya devredilen askeri operasyon, Libya’nın hava kuvvetleri ve hava savunma sistemleri etkisiz hale getirilmesine ve Libya kuvvetlerinin, çatışmaların yoğun olduğu ve 28 Ağustos’ta muhaliflerin kontrolüne geçen Trablus’tan çekilmesine rağmen, hava saldırıları ile Libya yönetimini çökartecek şekilde ve yoğun olarak Ekim ayının sonuna kadar devam etmiştir.¹⁰⁶ Libya hava unsurlarının etkisiz hale getirilmesi ile hava sahasının sivillere zarar verecek şekilde kullanılmasının neredeyse imkânsız olduğu ve bu nedenle ‘uçuşa yasak bölge’ denetiminin anlamsızlaştığı ve Libya kara kuvvetlerinin de sivillere zarar verecek kabiliyetinin kalmadığı bir durumda, hava saldırılarının bir aydan fazla devam ettirilmesi, 1973 (2011) sayılı kararın verdiği yetkinin aşılmasıdır. Öte yandan, daha operasyonun ilk günlerinde müdahaleci devletlerin çelişkili açıklamaları, askeri operasyonun insancıl bir temelde gerçekleştirilmediğine ilişkin şüpheleri arttıracak niteliktedir.¹⁰⁷ Müdahaleci devletlerin, 1973 (2011) sayılı kararın içeriğine aykırı olarak, isyancıların tarafında çatışmaya dâhil olan kara unsurlarını Libya’ya soktuğu ile ilgili basına yansıyan bilgilerin yalanlanmaması neticesinde,¹⁰⁸ müdahalenin rejimi değiştirmeyi ve Kaddafi’yi düşürmeyi amaçladığı açığa çıkmıştır.¹⁰⁹ Oysaki müdahalenin öncelikle insanları çektikleri acılardan kurtarmayı amaçlaması (doğru amaç) gerekirdi.

106 NATO Genel Sekreteri’nin Libya operasyonun 31 Ekim 2011 tarihinde sona erdiğini bildirdiği açıklaması için, bkz. http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80052.htm (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2013).

107 *Seta Raporu*, s.26, 27-29, 43.

108 Washington Post, “Allies guided rebel ‘pincer’ assault on Tripoli”, 22 Ağustos 2011. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/allies-guided-rebel-pincer-assault-on-tripoli/2011/08/22/gIQAeAMaWJ_story_1.html (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2012).

109 Nitekim NATO 21 Eylül 2011 tarihinden geçerli olmak üzere operasyonu 90 gün daha uzatma kararı almasına rağmen (bkz. http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_78535.htm (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2012) Kaddafi’nin 20 Ekim 2011 tarihinde öldürülmesi üzerine, operasyon 31 Ekim 2011’de sona erdirilmiştir.

Sonuç olarak, Libya müdahalesi örneği üzerinden tartıştığımız meşru insancıl müdahale istisnası ve koruma sorumluluğu yaklaşımı argümanlarının, insancıl müdahalenin uluslararası hukuktaki yeri açısından olumlu bir katkısı olduğu tespiti yapmak mümkün olmadığı gibi, bu argümanların -izleyen bölümde açıklamaya çalıştığımız- olumsuz etkileri olduğu ileri sürülebilir.

Libya Müdahalesi Ardından İnsancıl Müdahale: Kosova'dan Suriye'ye Döşenen Tehlikeli Yol

Bugün geçerli olan uluslararası hukuka göre, BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanmasına açıkça yetki veren bir kararı olmaksızın, kuvvet kullanılarak gerçekleştirilen insancıl müdahaleler uluslararası hukukun açık bir ihlalidir. Ne BM Şartı ve diğer BM belgeleri ne de uluslararası örf ve adet hukuku böyle bir müdahalenin hukuka uygun olduğunu ileri sürmek için herhangi bir dayanak içermez. BM Şartı'nın hazırlık çalışmaları, hükümleri ve amaçları dikkate alındığında, kuvvet kullanma yasağının istisnalarının geniş yorumlanması için makul bir neden yoktur. Devletlerin uygulamaları da kuvvet kullanma yasağına insancıl müdahale istisnası yaratacak bir örf ve adet hukuku mertebesine ulaşacak düzeyde değildir.

Hiç kuşku yoktur ki, 2003 Irak ve 1999 Kosova müdahaleleri kuvvet kullanma yasağının açık birer ihlalidir. Özellikle Kosova müdahalesinde, yasağın ihlalini açıklama çabası içinde olan bazı devletlerin beyan ve tutumları, kabul edilemez ve vahşet düzeyinde insan hakları ihlallerinin yaşandığı hallerde müdahale edilmesinin zorunlu olduğu yönündedir. Bu zorunluluktan hareketle, müdahaleci devletler ve NATO, Kosova müdahalesini, kuvvet kullanma yasağının ihlalinin *tekil* ve *kaçınılmaz* bir örneği olarak sunmuşlardır. Kimi devletler ve öğretilerde bazı yazarlar ise, biraz daha ileri giderek, hukuka aykırı olsa bile, insancıl temelde bir müdahalenin bazı koşullar altında meşru olabileceği “müdahale ölçütleri” tespit ederek, müdahalelerin kötüye kullanılmasının önüne geçilebilmesi için “hukuka aykırı ama meşru” insancıl müdahale gibi melez bir kavram geliştirmeye çalışmışlardır.

Bu melez kavram yaratma denemelerini, BM Genel Sekreteri'nin egemenlik anlayışının değişmesi talebi ve BM çerçevesinde koruma sorumluluğu yaklaşımının geliştirilmesi izlemiştir, “Pandora'nın Kavanozu”ndan *önleme sorumluluğu* çıkmış ve *istisnai ve tekil* olanın genelleştirilebilmesi için taşlar döşenmeye başlanmıştır. Bir yandan BM Güvenlik Konseyi kararını kuvvet kullanımı için gerekli koşul olarak kabul eden bu yaklaşım, diğer yandan (müdahale edilecek) devletin egemenliğini ve ulusal yetkisini kullanmasını, önleme sorumluluğu ile sınırlamaya çalışmıştır. Her ne kadar koruma sorumluluğu yaklaşımının, önleme sorumluluğu ile ani ve kötüye kullanılabilir bir dış müdahalenin yapılmasını engellemeyi amaçladığı ileri sürülebilirse de, devletin önleme sorumluluğunu yerine getirip getirmediğinin tespiti, yapısı ve işleyişi nedeniyle objektif bir değerlendirme yapması beklenemeyecek olan BM Güvenlik Konseyi'nce yapılacağı için, ulaşılmak istenen amaç gerçekçi değildir. Öte yandan, ancak devlet yöneticilerinin bir yargı süreci sonunda bireysel cezai sorumluluğunu gerektirebilecek somut suçları, meşru müdahale ve koruma sorumluluğu çerçevesinde, BM Güvenlik Konseyi ve üyeleri için haklı nedenler (*just causa threshold*) olarak kodlayan yaklaşım, bir devlete yapılacak insancıl müdahaleyi,

BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri tarafından siyasal pozisyon alışların doğrudan konusu haline getirme sonucunu doğurabilecektir.

Bu melez insancıl müdahale deneyinden bakılınca, gerçekleştirilen Libya müdahalesi, insancıl müdahalenin uluslararası hukuk açısından yerini iyileştirmediği gibi, hukuki güvenlik, hukuken öngörülebilir olma ve tutarlı olma anlamında, insancıl müdahalelerin BM Güvenlik Konseyi kararı ile gerçekleştirilmesinin dahi şüphe ile karşılanmasına neden olabilecektir. Bir devletin rejim değişikliği ve demokrasi adına dile getirilen taleplere ve barışçıl eylem ve gösterilere karşı uyguladığı baskı ve şiddetin *bölgesel veya uluslararası barışı ve güvenliği tehdit etmesi veya bozması* halinde, insancıl temelde bir müdahale, kuvvet kullanma ve iç işlerine karışma yasağına aykırı olmayabilir. Ne var ki, rejim değişikliği ve demokrasi taleplerini şiddete başvurarak zorla dayatan ve üstelik müdahaleci devletlerce desteklenen “muhalif” grupları ya da hareketleri iç düzenini ve bütün vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için bastırmaya çalışan devlet(in)lerin uygulamalarını, sanki uluslararası hukukun, demokrasi veya rejim değişikliği çerçevesinde kimi gruplara bir “demokrasi hakkı” veya “isyan hakkı” verdiği ve devlet(i)leri de bu demokrasi veya rejim değişikliği taleplerini gerçekleştirmekle yükümlü tuttuğu gibi kabul edilemez bir sonuca varılması, melez bir insancıl müdahale kavramından bir Frankeştayn yaratılmasına neden olabilir.

Sonuç Yerine

Suriye’de 15 Mart 2011 tarihinde, rejim değişikliği ve daha fazla demokrasi talepleri ile başlayan olaylar, rejim muhalifleri ile Suriye yönetimi arasında ölü sayısının 100 bini¹¹⁰ geçtiği bir iç savaşa dönüşmüştür. Türkiye’ye sığınan mülteci sayısı 300 bini aşmıştır; toplamda komşu devletlere sığınan mülteci sayısı ise bir milyondan fazladır.¹¹¹

Kayıpların ve mülteci sayısının ulaştığı seviyenin, yukarıda incelenen örneklere nazaran, en azından bölgesel barışı ve güvenliği tehdit eder boyuta ulaştığı söylenebilir. BM Güvenlik Konseyi’nin Suriye ile ilgili kuvvet kullanımını içerecek bir müdahale kararı almamasında, Rusya’nın ve Çin’in vetosunun etkili olduğu açık ise de,¹¹² BM Güvenlik Konseyi’nin uzun süren sessizliğinde Libya müdahalesinde yapılan hataların da etkili olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

BM’nin Suriye sorununa farklı bir şekilde yaklaşması, açıkça ifade edilmese de Libya müdahalesinden bazı sonuçlar çıkarıldığını göstermektedir. BM çatışmaların sona erdirilmesi için Suriye’ye ve bölge devletlerine çağrı yapmış, nitekim 2012 başlarından itibaren yapılan görüşmeler neticesinde, Arap Ligi ve BM özel temsilcisi Annan, ateşkes

110 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Temsilciliği, Haziran 2013, <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/SY/HRDAG-Updated-SY-report.pdf> (Erişim Tarihi: 22 Aralık 2013).

111 BM verilerine göre 2012 yılı sonunda toplam komşu devletlere sığınan mülteci sayısı 700.000 civarındadır. Bkz. UNHCR Statistical Database, “Suriye”, <http://data.un.org/Data.aspx?d=UNHCR&f=indID%3AType-Ref>. (Erişim Tarihi: 22 Aralık 2013).

1124 Şubat 2012 ve S/2012/77 sayılı şiddetin sona erdirilmesini ve Suriye’yi kınayan Karar taslağı, aynı zamanda ileride bazı yaptırımlara da gidilebileceğini içerdiğinden, Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.

sağlanması ve şiddete son verilmesini içeren bir planı Suriye yönetimine ve muhaliflere kabul ettirmiştir. BM Güvenlik Konseyi sorunun barışçıl yollardan çözümünü destekleyerek, ateşkesin ve planın denetimi için 300 silahsız askeri denetçinin (UNSMIS) de görevlendirilmesini içeren bir karar almıştır.¹¹³

BM'nin kuvvet kullanarak müdahalede bulunmanın dışında da seçenekler olduğunu hatırlatan bu çabalarının, "uçuşa yasak bölge" gibi yaptırımlar yerine, yeniden bir ateşkes sağlanması ile birlikte, insani yardım sağlama veya barışı koruma biçiminde devam etmesi sorunun çözümüne katkı sağlayabilecek iken, soruna dâhil olan devletlerin bu yolları tam olarak desteklediği ne yazık ki söylenemez. O kadar ki, Libya müdahalesinde bazı devletlerin çatışan taraflardan birinin yanında yer aldığına ilişkin iddialar karşısındaki sessizlik, bu kez yerini devletlerin açıkça taraf olmasına bırakmıştır. Her ne kadar bir ambargo kararı yok ise de, bazı devletler Suriye rejimine silah desteği sağlayarak, bazı devletler de, ya rejim muhaliflerine ülkelerinde barınma imkânları ve lojistik destek sağlayarak ya da silahlı unsurların deniz, hava ve kara yolu ile Suriye'ye girmesine yardım ederek, çatışmaların artmasına neden olmaktadır. Bu şekilde arttırılan çatışmaların sonrasında gelecek bir müdahalenin bir kez daha yanı sıra ısrar etmek olduğu ve insancıl müdahale kavramına olumsuz etki yapacağı açıktır. Durumu daha da kötüleştirerek bir senaryo ise, Suriye sorununa, Fransa'nın Libya müdahalesindeki rolüne soyunarak müdahil olmaktır. 22 Haziran 2012 tarihinde bir Türk askeri uçağının Suriye tarafından düşürülmesine benzer şekilde meydana gelebilecek "saldırı" ya da "silahlı saldırı" eylemlerine karşı, askeri ittifak anlaşmaları gereğince ya da bireysel olarak verilecek meşru müdafaaya dayanan muhtemel orantılı karşılıkların, bir oldubitti ile gerçekleşecek ve sonradan uluslararası hukuka aykırı olacak bir müdahale ile ilişkilendirilmesine meydan verilmemelidir.

Kabul etmek gerekir ki, 1945'ten günümüze, devletler BM Şart'ının 2/7. maddesinde düzenlenen iç işlerine karışma yasağının kapsamını eylemleriyle daraltmıştır; sistematik ırkçılık, soykırım, seçilmiş iktidarların askeri darbelerle devrilmesi gibi durumlar bugün bir devletin iç meselesi olarak kabul edilmemekte ve kuvvet kullanmayı da içerebilecek BM önlemlerine konu olmaktadır. Ancak diğer önlemlere nazaran, daralan egemenlik anlayışından yola çıkmak sureti ile kuvvet kullanılması gibi bir önleme başvurulması, ek bir koşula, barış ve güvenliğin tehdit altında olduğunun ya da bozulduğunun tespit edilmesine bağlıdır. İnsancıl müdahalenin nedeni olan temel hak ve özgürlüklerin ağır bir şekilde ihlali de bugün artık devletlerin iç meselesi olarak görülemez. Ama insancıl temelde bir kuvvet kullanımına başvurabilmek için, en azından bölgesel barış ve güvenliğin tehdit altına olması gerekir. Uygulamada insancıl temelde yapılan müdahalelerin bu açıdan çok tartışmalı olması bir yana, devletler oluşturdukları koalisyonlarla veya BM vasıtasıyla, insancıl müdahaleyi, uluslararası barışı ve güvenliği doğrudan tehdit edip etmediğine bakmaksızın, bir devlet içinde uygulanan şiddetin durdurulmasının bir aracı olarak kullanmaya yönelmektedir. Bize göre değişen egemenlik anlayışı dahi buna müs-

113 21 Nisan 2012 tarih ve S/RES/2043(2012) sayılı Karar. 2013 yılı sonlarına doğru Suriye yönetimi ile yapılan görüşmelerde, çatışmalarda bazı silahların kullanılmaması ve imha edilmesi sonucuna varılması, BM'nin kuvvet kullanma dışındaki önlemleri hayata geçirmesi açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

ade etmeyeceği gibi, kuvvet kullanma yasağının kapsamının da eylemli olarak daraltıldığı *henüz* savunulamaz.

Genel Sekreter Ban Ki-Moon'un da belirttiği gibi *de lege feranda*, devletlerin egemenlik anlayışının daha da değişmesi gerektiği ileri sürülebilir. Bununla birlikte pozitif uluslararası hukukta *kural* kuvvet kullanma yasağıdır; kuvvet kullanımına izin verilen haller istisnadır ve dar yorumlanmalıdır. Özellikle Kosova müdahalesi ile birlikte, kuvvet kullanarak gerçekleştirilen müdahalelerin, tekil, kaçınılmaz olarak zorunlu ve insani bir ayrık durum olarak nitelendirilerek haklı veya meşru gösterilmeye çalışılması, hukuken tartışmalı “olgu”, “durum” ve “vakıalar” kategorisinin, siyasal veya ahlaki temellerle meşrulaştırılıp, uluslararası hukukun devletlerin iç işlerine karışılmaması ve kuvvete başvurulmamasını düzenleyen açık kurallarına paralel ama farklı bir paradigmanın insancıl müdahale olarak sunulmasına kadar vardırılması, giderek, bu kurallara uymakla yükümlü olan devletlerin, uygun gördükleri durumlarda kuralları ihlal eden kararlar alabileceği ve bu kararları uygulayabileceği gibi hukuken kabul edilemez bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Libya müdahalesi bu durumun bir göstergesidir; umulur ki Suriye böyle bir gösterge olmasın.

Kaynakça

- Ağır, Bülent Sarper, “İnsani Müdahale Tartışmaları ve Kuvvet Kullanma Hukuku Çerçevesinde NATO’nun 1999 Kosova Müdahalesi”, *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*, Murat Saraçlı (der.), Bigbang Yayınları, 2012.
- Akehurst, Michael, “Humanitarian Intervention”, Hedley Bull (der.), *Intervention in World Politics*, Clarendon Press, 1984.
- Aksar Yusuf, *Implementing International Humanitarian Law*, Routledge, 2004.
- Arbour Louise, “The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice”, *Review of International Studies*, Cilt 34/3, 2008.
- Arend Anthony ve Robert Beck, *International Law and the Use of Force*, Routledge, 1993.
- Arsava Füsün, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 25/1, 2011.
- Badescu, Cristina Gabriela, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect*, Routledge, 2011.
- Bağbaşıoğlu, Arif, “NATO’nun Alan Dışı Algılamasındaki Değişimin Kuvvet Kullanma Hukuku’na Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*, Murat Saraçlı (der.), Bigbang Yayınları, 2012.
- Batır Kerem, *Humanitarian Intervention in International Law: European Conflicts*, VDM Verlag, 2010.
- Bellamy Alex, *Just Wars: From Cicero to Iraq*, Polity, 2007.
- Bellamy Alex, *Responsibility to Protect: The Global Effort to End Mass Atrocities*, Cambridge- Polity, 2009.
- Bozkurt, Enver, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*, Asil Yayıncılık, 2007.
- Brunnee Jutta ve Stephen Toope, “Norms, Institutions and UN Reform: The Responsibility to Protect”, *Behind the Headlines*, Cilt 63/3, 2006.
- Cassese, Antonio, “Ex Iniuria Ius Oritur: Are We Moving Towards International Legitimization of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community”, *European Journal of International Law*, Cilt 10, 1999.
- Cassese, Antonio, “Follow up: Forcible Humanitarian Countermeasures and *Opinio Necessitatis*”, *European Journal of International Law*, Cilt 10, 1999.
- Cassese, Antonio, *International Law*, OUP, 2005.
- Chesterman, Simon, *Just War or Just Peace? - Humanitarian Intervention and International Law*, OUP, 2002.
- Chesterman Simon, “Legality versus Legitimacy: Humanitarian Intervention, The Security Council and the Rule of Law”, *Security Dialogue*, Cilt 33, 2002.
- Chinkin Christine, “Kosovo: A ‘Good’ or ‘Bad’ War”, *American Journal of International Law*, Cilt 93, 1999.
- Chinkin Christine, “Legality of NATO’s Action in the FRY under International Law”, *International and Comparative Law Quarterly*, Cilt 49, 2000.
- Dunoff J. L. Et.al., *International Law: Norms, Actors, Process*, Aspen Publishers, 2010.
- Eisner, Douglas, “Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era”, *Boston University International Law Journal*, Cilt 11, 1993.
- Falk Richard, “Kosovo, World Order, and the Future of International Law”, *American Journal of International Law*, Cilt 93.
- Franck, Thomas M., *Recourse to Force- State Action against Threats and Armed Attacks*, Cambridge University Press, 2004.

- Franck Thomas M. ve Rodley, Nigel, "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force", *American Journal of International Law*, Cilt 67, 1973.
- Garrett, Stephen A, *Doing Good and Doing Well-An Examination of Humanitarian Intervention*, Praeger Publishers, 1999.
- Geissler, Laura, "The Law of Humanitarian Intervention and Kosovo Crisis", *Hamline Law Review*, Cilt 23, 2000.
- Gordon Edward, "Article 2(4) in Historical Context", *Yale Journal of International Law*, Cilt 10, 1985.
- Gordon Ruth, "Humanitarian Intervention by the UN: Iraq, Somali and Haiti", *Texas International Law Journal*, Cilt 31, 1996.
- Gray Christine, 'After the Ceasefire: Iraq, the Security Council and the Use of Force', *British Year-book of International Law*, Cilt 64, 1995.
- Gray Christine, *International Law and Use of Force*, Oxford University Press, 3. Bası, 2008.
- Green, Leslie, *The Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester University Press, 1993.
- Guicherd Catherine, "International Law and the War in Kosovo", *Survival*, Cilt 41/2, 1999.
- Gündüz, Aslan, *Milletlerarası Hukuk-Temel Belgeler Örnek Kararlar*, Beta, 5. Bası, 2003.
- Haines, Steven, "Military Intervention and International Law", Traver C. Salmon (der.), *Issues in International Relations*, Routledge, 2000.
- Hehir Aidan, *Humanitarian Intervention after Kosovo-Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society*, Palgrave, 2008.
- Henkin Louis, *International Law: Politics and Values*, Collected Courses 216, Martinus Nijhoff Publishers, 1989.
- Henkin Louis. "Kosovo and the Law of "Humanitarian Intervention"", *American Journal of International Law*, Cilt 93, 1999.
- Hiphold, Peter, "Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal", *European Journal of International Law*, Cilt 12/3, 2001.
- Holzgreffe, J. I., "The Humanitarian Intervention Debate", J. L. Holzgreffe and R. Keohane (der.) *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, 2003.
- Human Rights in Uganda*, Amnesty International, AFR 59/05/78, 1978.
- Keskin Funda, *Uluslararası Hukukta Kuşvet Kullanma: Savaş, Karışma ve BM*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.
- Keskin Funda, "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3/12, 2006-2007.
- Keskin Funda, 'Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Çerçevesinde Bir İnceleme', *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6/21, 2009.
- Krasner, Stephen D., "Sovereignty and Intervention", G.M. Lyons/M. Mastanduna (der.), *Beyond Westphalia? States Sovereignty and International Intervention*, The John Hopkins University Press, 1995.
- Lauterpacht Hersch, *International Law and Human Rights*, Stevens & Sons, 1950.
- Lillich, Richard B., "Humanitarian Intervention through the UN: Towards the Development Criteria", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Cilt 53, 1993.
- Lowe Vaughan, "International Legal Issues Arising in the Kosovo Crisis", S. Yee/W. Tieya (der.), *International Law in the Post-Cold War World*, Routledge, 2001.
- Malanczuk, Peter, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 7. Bası, Routledge, 1997.
- McDougal, Myres ve Reisman W. Michael, "Rhodesia and the UN: The Lawfulness of International Concern", *American Journal of International Law*, Cilt 62, 1968.

- Meray, Seha L., *Mili Yetki Meselesi*, İstiklal Matbaacılık, 1952.
- Murphy, Sean D., *Humanitarian Intervention: The UN in an Evolving Order*, University of Philadelphia Press, 1996.
- Nanda, Ved, "Tragedies in Northern Iraq, Liberia, Yugoslavia, and Haiti-Revisiting the Validity of Humanitarian Intervention under International Law", *Denver Journal of International Law*, Cilt 20, 1992.
- O'Connel Mary Ellen 1, "The UN, NATO and International Law after Kosovo", *Human Rights Quarterly*, Cilt 22, 2000.
- Pattison James, "Legitimacy and Humanitarian Intervention: Who Should Intervene?", *The International Journal of Human Rights*, Cilt 12/3, 2008.
- Pazarıcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri- II. Kitap*, Turhan Kitabevi, 8. Bası, 2005.
- Randelzhofer Albrect, "Article 2(4)", Bruno Simma (der.), *The Charter of UN: A Commentary*, OUP, 1994.
- Roth Brad, "Bending the Law, Breaking it or Developing it", Michael Byers ve Georg Nolte (der.), *US Hegemony and the Foundations of International Law*, Cambridge University Press, 2003.
- Sarooshi, Danesh, *The UN and the Development of Collective Security*, Clarendon Press, 2000.
- Schachter Oscar, "The Right of States to Use Armed Force", *Michigan Law Review*, Cilt 82, 1984.
- Schachter Oscar, "Just War and Human Rights", *Pace Yearbook of International Law*, Cilt 1, 1989, s. 17.
- Simma Bruno, "NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects", *European Journal of International Law*, Cilt 10/1, 1999.
- Simon, Steve G., "The Contemporary Legality of Humanitarian Intervention", *California Western International Law Journal*, Cilt 24, 1993.
- Stowell, Ellery. "Intervention in International Law", Washington, DC, John Bryne and Co., 1921, <http://matrixfiles.com/int/ch2.html#28> (Erişim Tarihi 8 Kasım 2012).
- Teson, Fernando R., *Humanitarian Intervention*, Transnational Publishers, 1. Bası, 1988.
- Teson, Fernando R., "Collective Humanitarian Intervention", *Michigan Journal of International Law*, Cilt 17, 1996.
- Teson, Fernando R., *Humanitarian Intervention*, Transnational Publishers, 3. Bası, 2005.
- Toluner Sevin, *Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları*, Beta, 2. Bası, 2004.
- Tütüncü Ayşe Nur, *İnsancıl Hukuka Giriş*, Beta, 2006.
- Williams, Paul ve Alex Bellamy, "The Responsibility to Protect and the Crisis in Darfur", *Security Dialogue*, Cilt 36/1, 2005.

Summary

The prohibition of the use of force is the most fundamental rule of international law which is founded on the principle of state sovereignty and non intervention. Since the scope of the rule and its strictly defined exceptions has been clearly defined under the UN Charter and customary international law any use of military force falling outside of that regulated framework is contrary to international law. By the same period of time the rule designated, on the other hand, the UN Charter and other international/regional human rights conventions have transformed the state centric international law order to the value oriented one that recognized individuals' fundamental rights and freedoms guaranteed by the evolving new international legal order.

Humanitarian intervention denoting an military interference by states in the internal affairs of another state, without its prior consent, in order to decrease wide range fundamental rights and freedoms has created a tension between the rule of prohibition of use of force which aims to prevent *States* activity breaching peace and security and the international human rights law which aims to guarantee fundamental rights of *individuals*. Former is firmly based on the principle of state sovereignty and its imperative affiliated principle of non intervention, latter, to some extent, undermine those principles. Even if states have gradually accepted certain relaxation with regard to their understanding on the principles of sovereignty and non intervention, from the middle of the 20th century to the last decade of it, the implementation of protecting individuals' fundamental rights under the UN Charter or other international conventions has been merely achieved with consensual legal mechanisms and structures under international law, which did not produce any sanction involving the use of force but rather legal remedies.

However, the Kosovo intervention has become a seminal point for the debate amongst law scholars and states on whether humanitarian intervention is legal. State activities or official statements in favor or against of intervention on the one hand and arguments put forward in the doctrine on the other have not made it sufficiently clear that there exist a general and consistent practice with *opinio juris* for a new exception to the rule. Prior to the Libya intervention remarkable debates has been made by academics and under UN organs. The concept of responsibility to protect (R2P) has been developed by High Level Panel of UN. Main contribution of that responsibility to protect approach was that before recourse to force with humanitarian purpose has been campaigned intervening states or the UN should allow the state concerned in order to fulfill its responsibility to protect individuals and prevent human rights violations in its own territory. It was clearly seen that this prerequisite together with other requirements of R2P has changed nothing during the Libya intervention.

There is nothing to change for the position of humanitarian intervention from an international law point of view. Moreover, the situation in Libya after the intervention proves that intervention with humanitarian purpose may not always produce positive outcomes. Probably for that outcome the international community has refrain from military intervention to the civil war in Syria, including humanitarian one. As the Syria conflict has indicated there should not be any doubt that the international community should think about alternative methods in decreasing mass violation of human rights other than humanitarian intervention.